

TABAN FİYATLARI
VE
DESTEKLEME ALIMLARI
POLİTİKASI

(Lisansüstü Tezi Olarak Hazırlanmıştır)

Danışman Hoca

Prof.Dr. Vural Savaş

Tezi Hazırlayan

M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Ekonomi Bölümü Öğrencisi.

Semra Demir

İstanbul 1984

Ö N S Ü Z

Tarım kesimi, az gelişmiş veya sanayileşmiş olsun tüm ülkelerde önemini değişik şekillerde korumaktadır. Bu anlamda, sadece ülkemizde değil, diğer ülkelerde de bu kesimin finansman sorunu büyük önem taşımaktadır.

Tarım kesimine yapılan mali yardımlar her ülkede değişik şekillerde olmaktadır. Ülkemizde ise en etkili olarak, "Taban Fiyatları ve Destekleme Alımları Politikası" şeklinde uygulanmaktadır.

Çalışmanın amacı bu konuya biraz olsun ışık tutabilmektir. Böyle bir araştırmanın, hazırlayanın tecrübesizliği nedeniyle bir çok eksiklikler taşıyacağı kuşkusuzdur. Bu konuda hocalarımın anlayışlarına sığınıyorum.

Konunun seçilmesinde ve hazırlanmasında bana yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Hocam Prof.Dr. Vural Savaş'a ve bitmek bilmeyen sorularımıza cevap vermekten kaçınmayan diğer tüm hocalarım, kütüphanesini açarak, elinden gelen her türlü yardımı gösteren Sayın Mualla Zeren başta olmak üzere, Sayın Serap Konca ve Sayın Zehra Varlı Hanım'lara en derin teşekkürlerimi sunarım.

Istanbul, 1984

Semra Demir

I Ç İ N D E K İ L E R

I. B Ö L Ü M

GİRİŞ

	<u>Sayfa</u>
I.1. Tarihçe	3
I.2. Tarımsal Üretimin Özellikleri	7
I.3. Destekleme Politikasının Amaçları	11
I.3.1. Ekonomik Amaçlar	11
I.3.2. Sosyal Amaçlar	12

II. B Ö L Ü M

UYGULAMA VE FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

II.1. Tarımsal Fiyat ve Gelirleri Destekleme Yöntemleri.	14
II.1.1. Dolaysız Müdahale Yöntemleri	14
II.1.1.A. Arzın Kısılması Karşılığında Üreticiye Prim Verilmesi	14
II.1.1.B. Fiyat Sübvansiyonu	16
II.1.1.C. Fiyat Desteği	17
II.1.2. Dolaylı Müdahale Yöntemleri	19
II.1.2.A. Üretimde Kullanılan Girdilere Sübvansiyon Verilmesi	19
II.1.2.B. Kotalama	20
II.1.2.B.1. Alan Kotalaması	20
II.1.2.B.2. Miktar Kotalaması ..	20
II.2. Destekleme Kapsamı İçin Genel Kriterler	21
II.2.1. Destek-Fiyat Kriterleri	21
II.3. Taban Fiyatı Belirleme Formülleri	23

II.3.1.	Maliyet Formülü	23
II.3.2.	Gelir Formülü	23
II.3.3.	Parite Formülü	23
II.3.4.	Fiyat Kriterleri	23
II.3.5.	Çok Faktör Formülleri	23
II.4.	Desteklemenin Finansmanı	23

III. B O L U M

KURUMSAL ve HUKUKİ YAPI

III.1.	Destekleme Alımlarının Hukuki Dayanakları ve Organları	27
III.1.1.	İktisadi Devlet Teşekkülleri	28
III.1.1.A.	Toprak Mahsulleri Ofisi	28
III.1.1.B.	Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi	30
III.1.1.C.	Et ve Balık Kurumu	30
III.1.1.D.	Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu	31
III.1.2.	Tekel Genel Müdürlüğü	32
III.1.3.	Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri	33
III.2.	A.E.T.'da Tarım ürünlerinde Fiyat Oluşumuna Müdahale Politikası	36
III.2.1.	Tarım Sektörü ve Türk-A.E.T. ilişkileri.	37

IV. B O L U M

EKONOMİK DEĞERLENDİRME

IV.1.	Mikro Açıdan Değerlendirme	39
IV.1.1.	Taban Fiyatları Politikasının Üreticiler Üzerine Etkileri	39
IV.1.2.	Tüketiciler Üzerindeki Etkileri	43
IV.2.	Makro Açıdan Değerlendirme	45
IV.2.1.	Taban Fiyatları Politikasının Üretim Üzerindeki Etkileri	45

IV.2.2. Toplam Talep Etkisi.....	51
IV.2.3. Taban Fiyatları Politikasının Kaynak Dağılımı ve İç Ticaret Hadlerine Etkisi.	56
IV.2.3.A. Kaynak Dağılımı	56
IV.2.3.B. İç Ticaret Hadleri	57
IV.2.4. Enflasyon Etkisi	60
IV.2.5. Gelir Dağılımı Etkisi	66
IV.2.6. İhracat-İthalat Etkisi	70
IV.2.6.A. İhracat Etkisi	70
IV.2.6.B. İthalat Etkisi	71

V. B Ö L Ü M

SONUÇ VE ÖNERİLER

IV.1. Sonuç ve Öneriler	73
-------------------------------	----

I. B O L U M

G İ R İ Ş

Günümüzde özellikle az gelişmiş ülkeler açısından önem taşıyan kalkınma sorununda, gözonüne alınması gereken , tarım veya sanayi kesiminin birbirine önceliği değil; bu iki kesimin birbirinin tamamlayıcısı olduğu gerçeğidir. Tarım kesimi ile sanayi kesimi birbirinin karşısında değildir.⁽¹⁾ Kuşkusuz kalkınma sorununun çözümü, modern teknolojinin olanaklarından yararlanan bir sanayileşmeyi bağlıdır;⁽²⁾ ancak sanayileşme, bir çok ekonomistin de katıldığı gibi: Tarımsal kesimin küçümsenmesi demek değil; "tarımsal kesimin de sanayileşmesi demektir."⁽³⁾

Sanayileşme, tarım kesiminde yaratılan ekonomik fazlanın sanayi sektörüne aktarılmasıyla mümkündür. Şöyle ki: Tarımda yaratılan ekonomik fazla tüketime değil, ekonomik yatırımlara yoneltilecek; atıl işgücü değerlendirilecek; küçük işletmeler verimli çalışan birimler haline getirilecek ve böylece dengeli bir ekonomik kalkınmanın önkoşulları hazırlanmış olacaktır. Tarım kesiminin, sanayi kesimine girdi ve işgücü sağlamasının yanında, özellikle az gelişmiş ülkelerde yıllık yaratılan katma değer içinde ve dış satım gelirlerinde önemli bir yer tutması, bu kesimin tüm ekonomi içindeki yerini daha da açıklığa kavuşturur. (Tarım kesiminin, Gayri Safi Milli Hasıla ve Gayri Safi Yurtiçi Harcamalar içindeki yerini, aşağıdaki Tablo-1'de görebiliriz.)

Ancak piyasa ekonomisinin işleyişi içinde, bazı ekonomistlerin de öne sürdüğü gibi; tarım kesiminden beklenen bu işlevler, fiyat mekanizması yoluyla, kendiliginden sağlanamamaktadır. Tarım kesiminin ve buna bağlı olarak, bu kesimde fiyat oluşumunun, aşağıdaki bölümlerde de anlatılacağı üzere, kendine özgü koşulları olması buna engeldir.

(3) Nevzat Saygılıoğlu, "Tarımsal Destekleme Politikası", Sayı:

35, Maliye Dergisi-1978 (Eylül-Ekim), s:54

(1) Galip Arslan, "Taban Ayar Uygulamasının Ekonomik Etkileri", Maliyetler Birliği Dergisi, Sayı 49, 1977, s: 2-14.

(2) Cem Alpar, Azgelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme, 2.bsk, Ankara, Tarih Kitapları Yay., 1982, s. 65.

Yalnızca bu açıdan bakıldığında bile, devletin, tarım ürünleri fiyat oluşumuna müdahalesi kaçınılmazdır. Bunun yanında sosyal ve ekonomik nedenlere bağlı olarak müdahalelere başvurusu çağımız devlet anlayışının bir gereğidir.

T A B L O-I

Tarım Sektöründe Milli Hasıla(Üretici Fiyatlarıyla)

Yıllar	Tarım(Milyon TL)	G.S.Y.İ.H (Alıcı Fi.)	G.S.M.H (Milyon TL)
1978	Tarım 306462.8	127480.7	1290723.4
	-Tarım ve Hayv. 294505.3		
	- Ormancılık 9345.3		
	-Balıkçılık 2612.2		
1979	Tarım 473327.3	2153893.9	2199520.0
	-Tarım ve Hayv. 455236.1		
	-Ormancılık 12800.8		
	-Balıkçılık 5290.4		
1980	Tarım 940309.6	4327963.7	4435153.0
	-Tarım ve Hayv. 904778.6		
	-Ormancılık 24500.6		
	- Balıkçılık 11030.4		
1981	Tarım 1350770.9	6413892.4	6553878.2
	-TarımVe Hayv. 1307088.4		
	-Ormancılık 30037.8		
	- Balıkçılık 13644 .7		
1982	Tarım 1710485.3	8607135.4	8721795.3
	-Tarım veh. 1655794.6		
	-Ormancılık 36805.3		
	- Balıkçılık 17885.4		

Kaynak: D.İ.E İstatistik Yıllığı, 1983. ^{Ankara}

I.1. Tarihçe*

Türkiye ve dünyada uzun yıllardan beridevlet, tarım ürünleri fiyatlarına müdahale etmektedir. Bu tür fiyat politikalarının uygulanması ilk defa, tarım ürünleri fiyatlarındaki dalgalanmaların önlenmesi amacıyla yapılmıştır.

Milattan 28 yüzyıl önce Mısır'da, beşinci sülale zamanında, devlet, hububat ürününün fazla olduğu yıllarda alımlar yapıyorve saklıyordu. Yine milattan 1000 yıl önce, Çin'de devlet nazırlarından Lik'o, ürünün bol olduğu yıllarda, fiyatların düşmesi yüzünden çiftçilerin; ürünün kıt olduğu yıllarda ise yüksek fiyatlar yüzünden tüketicilerin zarar gördüğünü tespit ederek; bereketli yıllarda, devlet hesabına, fazla ürünü satın almış ve kıtlık yıllarında bu stokları piyasaya sürmüştür. Bu politika Çin'de uzun yıllar devam etmiştir.

Eski Roma ve Atina uygarlıklarında, hububat arzını ve fiyatlarını kontrol etmek için bir takım çalışmalar yapılmıştır. Hindistan'da 1770 ve 1886 yıllarında, İngiltere'de 1804-1846 yılları arasında, çeşitli şekillerde hububat fiyatlarına müdahaleler uygulanmıştır. Rusya'da çiftçileri korumak ve ürün fiyatlarının düşmesini önlemek için 1888'de kurulan bir sistemle, demiryolu kumpanyaları, nakil ve depo amacıyla kendilerine verilen hububat karşılığında üreticilere %60 oranında kredi veriyorlardı. Bu kredi daha sonra bir devlet bankası tarafından kumpanyalara iade ediliyordu.

19. yüzyılın ikinci yarısında, liberalizmin etkisiyle fiyat müdahaleleri önemini yitirdi. Bundan böyle tarım ürünleri fiyatları pazarda, serbest rekabet koşulları altında oluşuyordu.

Ancak I.Dünya Savaşı'nın, ülkelerin ekonomilerinde meydana getirdiği değişiklikler, bütün ülkeleri yeniden ^{tarım} ürünleri fiyatlarına müdahaleye yöneltti. Bu uygulama daha sonra genel bir uygulama halini aldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ise, devlet, kendi mer-

(*) Bu bölümün yazılmasında önemli ölçüde, Reşat Aktan, "Türkiye'de Ziraat Mahsulleri Fiyatları", 1955, s. 277, Adli eserlerden yararlanılmıştır. Antalya, A.G. yayımları

keziyetçi yapısına bağılı olarak, bir çok hizmeti yüklenmiş durumundaydı . Bu yükümlülüklerden biri de halkın, ordunun ve Pağıshahın gıda maddesi ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bu amaçla ihtiyaçtan fazla üretimde bulunan bölgelerin ürünü, büyük şehirlere ve orduya aktarılıyordu.Devlet, zaman zaman da kendi hissesinden ayırdığı bir fonla ve memurları aracılığıyla, hububat alımları yapmış ve kıtlık dönemlerinde kullanmak üzere bunları depolamıştır. Yine aynı dönemde tüccarların çıkarlarını korumak amacıyla "Zahire Nezareti" adı altında bir kuruluş oluşturulmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun işlevi, sadece bu ürünlerin ticaretini yapmakla sınırlı kalmamış aynı zamanda ürün fiyatlarına müdahalelerde yapılmıştır. Fiyat müdahalesinden amaç, tarım ürünleri fiyatlarının uygun bir düzeyde istikrar kazanmasını sağlamaktır. Bunun için fiyatlar, ya alım yapılan bölgelerdeki kadılar tarafından; ya da özel olarak bu iş için kurulmuş komisyonlar aracılığıyla tespit edilmekteydi. Şehirlerde ise yiyecek maddelerini tüketicilere ucuza ulaştırmak için satış fiyatları üzerine narh konuyordu.

Devlet bu uygulamalarda o derece etkiliydi ki, köylü ürününü düşük fiyatlardan devlete satmamak amacıyla; ya karborsada satıyor, ya da gizlice başka bölgelere kaçırıyordu . Tüm bu önlemlerin dışında İmparatorluk, gıda maddelerinin ihracınıgenellikle yasaklıyor veya bir takım şartlara bağlayarak güçleştiriyordu. Ancakaynı maddelerin ithali, yine birtakım önlemlerle teşvik ediliyordu.

Buraya kadar yapılan açıklamalardan ortaya çıkan şudur: Osmanlı İmparatorluğunda , ürün fiyatlarını kontrol politikası, daha çok şehirli kesime ve tüketicilere yaramış üreticiler ise, düşük fiyatlar yüzünden zarar görmüştür.

Cumhuriyet döneminde ise, aynı politika uzun süre uygulamada devam etmiştir. Devlet, ucuz buğday ve ucuz ekmek politikalarını, gerektiğinde kendisi ithalat yaparak devam et-

tirmeye çalışmıştır. 1925-1926 yıllarında, hükümet buğday ithal ederek, ekmek fiyatlarını düşük tutmak amacıyla yavaş yavaş piyasaya sürmüştür. Yine şekerin maliyetini düşük tutmak için, şekerpancarı fiyatları senelerce düşük tespit edilmiş ; benzer politika pamuklu ve yünlü sanayiinin hammaddesini sağlamak için de kullanılmıştır.

11. Dünya Savaşı yıllarında diğer fiyatlar hızla artarken, hükümet tarım ürünleri fiyatlarını devamlı düşük tutmaya çalışmıştır. Cumhuriyet döneminde üreticiler lehine alınan en önemli kararlar, "Büyük Ekonomik Bunalım" zamanında uygulanan buğday fiyatlarını koruma tedbirleridir. 1930 yılında, şiddetli bir şekilde düşmeye başlayan buğday fiyatları, 1931 yılında aynı eğilimi sürdürmüştü ve iç pazarda, buğday fiyatlarını koruyucu önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu amaçla 3-Temmuz - 1932 tarih ve 2056 sayılı "Buğday Koruma Kanunu" çıkarılmıştır. Kanunun 1. maddesi, hükümete, buğday fiyatlarını düzenlemek amacıyla, gerekli olduğu zamanlarda buğday alıp satmak ve bu işlemden doğacak, senede bir milyon liraya kadar olan zararları , devlet bütçesinden karşılamak hakkını vermiştir.

Kanunun uygulanması ile görevlendirilen Ziraat Bankası 1932 yılında bu amaç için kurulmuştur. Ancak buğday fiyatlarının çeşit, kalite ve bölge farkları gözetmeksizin; tüm ülke için tesbit edilmesi, tüccarlara iyi kalite buğdayı fazla fiyat farkı ödemediği alma olanağı sağlamıştır. İlk uygulama yıllarında destekleme alımları politikası pek etkili kullanılmadığından, etkisi çok sınırlı kalmıştır. Bu durumdan en çok üreticiler zararlı çıkmıştır. Ertesi yıl, yani 11-Haziran-1933 tarih ve 2303 sayılı kanunla, satın alınan buğdayın saklanması ve temizlenmesi amacıyla silo ve ambarlar inşa edilmesi öngörülmüştür. 1933-1935 yılları arasında, bu politika, alınan bazı yeni tedbirlerle daha etkili hale getirilmeye çalışılmıştır.

Uygulamanın finansmanı, 29-Mayıs-1931 tarih ve 2466 sayılı "Buğday Koruma Karşılığı Kanunu" ile düzenlenmiştir. Bu

kanuna göre, un ve un mamulleri üzerine bir vergi koyuyor, köylünün kendi ihtiyaçları için ayırdığı un ise vergiden muaf tutuluyordu.

Buğday koruma kanunu, ilk uygulama yıllarında, buğday fiyatlarının şiddetli bir şekilde düşmesini durdurmuş ve özellikle ürününü satma olanağı bulan çiftçi için faydalı olmuştu. Ancak buğday fiyatlarındaki artış yeterince yüksek olmadığı için, buğday üretiminde fazla bir artış sağlanamamıştır. 1935 yılında Ziraat Bankası alımlarını azaltınca, fiyat dalgalanmaları yeniden başlamıştır.

Ziraat Bankasının yürütmekte olduğu bu görev, 24-temmuz-1938 tarih ve 3491 sayılı kanun gereğince, devlet sermayesiyle kurulan Toprak Mahsulleri Ofisi'ne devredilmiştir. Ofis, yine kanun gereğince, buğday dışındaki hububatları da, kendi uğraşı alanı içine alabilecektir.

Hükümet her yıl alım fiyatlarını, Haziran ayının ilk yarısında tespit ve ilan etmekteydi. Bu fiyatlar 1942'ye kadar, genellikle, diğer fiyatlara göre düşük tutulmakta ise de; bir yandan ihtiyacın artması; diğer yandan üretimin büyük azalışlar göstermesi üzerine, bu tarihten başlayarak yükseltilmiştir. Hükümet, 1942 yılında ürünün tümünü; 1943 yılında ise dörtte birini tespit fiyatla almak zorunda kalmıştır.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin uygulamaları, genelde çiftçiler ve ülke çıkarları açısından faydalı olmuş ve kendinden bekleneni vermiştir.

Türkiye'de bunların dışında bazı önlemler daha alınmıştır. 1929 yılında uygulanan gümrük tarifeleri ile bu ürünler gümrük korunması altına geçirilmiş, devlet demiryolları ürünlere özel tarifeler uygulamış, çiftçilerin tarım satış kooperatifleri ve Birlikleri olarak örgütlenmesi teşvik edilmiş, bazı ürünlerde piyasaların açılış tarihleri belirlenmiştir.

Tütünün alım ve satımının düzenlenmesi için 1933 yılında, Yerli Ürünler Türk Anonim Şirketi kurulmuş, yine 1934 yılında Ekiciden Tütün Alma Kanunu çıkarılarak, tütün piyasası

düzeltilmeye çalışılmıştır. Şeker pancarı, Şeker Fabrikası Şirketi tarafından satın alınmaya başlanmıştır. Savaş boyunca ve savaş sonrası, fındık üreticilerini korumak amacıyla 1951 yılında hükümet, ürün piyasaya çıkmadan önce fındık fiyatlarını desteklemeye karar vermiştir. Bunu sağlamak için, Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği kurulmuştur. Pamuk ve yün sanayii alımlarına yürütmekle de Sümerbank görevlendirilmiştir.

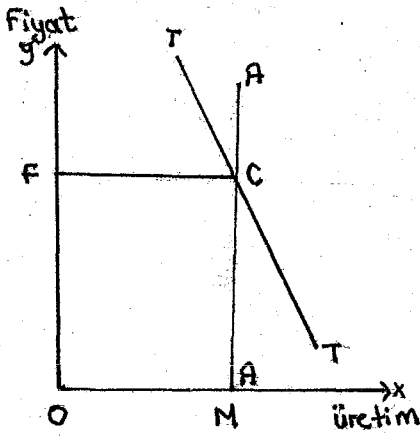
1.2. Tarımsal Üretimin Özellikleri

Tarımda fiyat oluşumuna, devletin müdahalesini gerektiren özellikler nelerdir? Bu soruya, tarım kesiminde fiyatların oluştuğu koşullar incelenerek cevap verilmelidir.

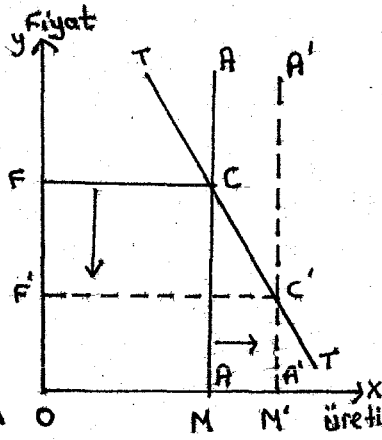
Tarımsal ürünlerin, temel ihtiyaç maddeleri olmaları dolayısıyla talep elastikiyeti birden küçüktür. Arz da, yeni tarımsal tekniklerin uygulanamadığı ülkelerde, büyük ölçüde doğal koşullara bağlı olduğundan kontrol edilemez. Bu şartlara bağlı olarak, arz veya talepte, herhangi bir nedenle meydana gelen değişimler, King Kanunu'na göre büyük fiyat değişmelerine neden olacaktır. 17. yüzyılın sonlarına doğru İngiliz düşünürlerinden Gregory King'in, buğday türü ürünler için yaptığı incelemelerden çıkardığı sonuca göre; buğday miktarı, aritmetik bir diziyle artar veya azalırken fiyatlar da geometrik bir dizi ile azalır veya artar. Yani gelir, ürün miktarı ile ters orantılı olarak değişir. Bu kanun daha çok talep elastikiyeti bir'den büyük ve doyumun zayıf olduğu ekonomiler için geçerlidir.(4)

Tarımsal ürünlerin elastikiyeti ^{birden küçük} ~~sert~~ olduğundan üretici ürününü arttırdığı ölçüde gelir seviyesini yükseltmemektedir. Bu bakımdan ürün fazlası aleyhine olmaktadır, Durumu şekille daha iyi görebiliriz;

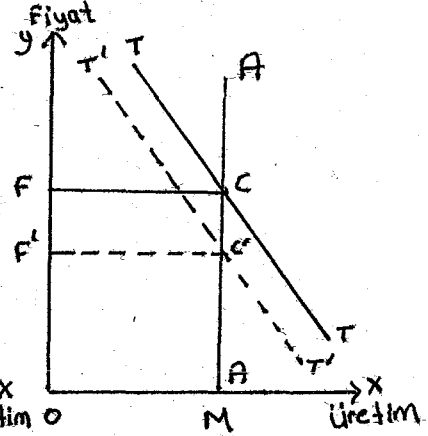
(4) King Kanunu hakkında daha fazla bilgi için bkz: Ali Özgüven, Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üniversitesi yayınları, Elektronik, 3-001-005, 1977.

(Şekil-I-1)

(Şekil-I-2)

(Şekil-I-3)

(Şekil I-1)'e göre, AA arz eğrisi, TT talep eğrisidir. Arz eğrisi elastik olmadığı için yatay eksene dik çizilmiştir. talep ise nispi olarak daha elastiktir. Arz ve talep eğrilerinin kesiştiği (C) noktası, denge noktasıdır. Üreticinin geliri ise OFCM dikdörtgeninin kapsadığı alan kadardır.

(Şekil I-2)'de ise, talep eğrisi aynı kalacak şekilde, arz eğrisi biraz sağa kaydırılmış, yani arz arttırılmıştır. Zaten az elastik olan talep, arzdeki bu az artışa uyum sağlayamadığından fiyatlar düşme eğilimi gösterir. Şekilde de açıkça görüldüğü gibi, arz eğrisi A'A' kadar arttırıldığında fiyatlarda meydana gelen düşme (F'den, F'ne), arzdeki artmadan daha fazla oranda ortaya çıkar. Üreticinin geliri ise bu durumda azalır ve denge noktası(C)'den, (C')'ye kayar.

Tarım kesiminde arzın az elastik olması dolayısıyla (Şekil I-3)'te de gösterildiği gibi, talepte meydana gelecek küçük bir azalma da fiyatları oransız bir biçimde düşürecektir.(s)

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı gibi: Tarım kesiminde arz ve talep elastikiyeti düşük olduğundan

(s) Şekillerin çizilmesinde, Gülten Kazgan, Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, İstanbul, Sermet Matbaası, 1966, Adli eserinden yararlanılmıştır.

ve tarımsal üretim de doğal koşullara bağlı olarak değiştiğinden, arzın kontrol edilme olanakları sınırlıdır. Bu nedenle arz ve talepte ortaya çıkan küçük değişmeler, fiyatları kendisinden daha büyük oranda değiştirmektedir. Fiyatlardaki bu dalgalanmalar, üretici gelirlerine yansiyarak onlarda da yıldan yıla dalgalanmalara yol açmaktadır.

Tarım ürünleri fiyatlarındaki istikrarsızlık sadece tarım kesimini etkilemez. Tarım gelirlerinin, dışsatım gelirleri içinde önemli yer tuttuğu bizim gibi ülkelerde, döviz gelirlerinin de dalgalanmasına ve dış ticarettte tıkanıklıklara yol açar. III.5 Yıllık Kalkınma Planı'nda da belirtildiği gibi

"İhraç malı ve sınai girdi olarak önemi bulunan ve alt-orta gelir gruplarının tüketimi içinde büyük bir yer tutan tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki artışlar ekonomiye yayılan enflasyonist baskıları başlatabilmekte ve dış rekabet imkanlarını azaltabilmektedir."(6)

Tarım kesiminde fiyatların istikrarsızlığı, sanayi kesimini de etkiler. Yüksek tarımsal fiyatlar, sanayi kesiminin maliyet fiyatlarını arttırır ve ücretlerin artmasına neden olur. Bu da bir çeşit maliyet enflasyonu doğurabilir.

Tarımsal kesimin bu özellikleri dolayısıyla, bu kesime, hem üreticileri, hem tüketicileri hem de gelir dağılımının adaletini korumak için bir destekleme politikasının uygulanması zorunludur.

Ürün fiyatlarındaki istikrarsızlığın dışında, destekleme politikasını zorunlu kılan siyasal nedenler de vardır. Çünkü, çalışan nüfusun %60'ını tarım kesimi kapsar ve bu niteliğiyle, siyasal alanda bu sektör büyük bir baskı grubu oluşturur. Durum (Tablo II)'de gösterilmiştir.

(6) Yeni Strateji ve Kalkınma Planı; 3. Bz yıl (1973-1977), ^{Antara} TC Başbakanlık D.P.T., s.904.

T A B L O - II

Istihdamın Sektörel Dağılımı

1000 kişi

Sektörler	1981	1982	1982 %Pay	(1982/1981) %Değişme
Tarım*	9511,5	9481,4	61,3	(0,3)
Sanayi	1821,9	1850,9	12,0	1,6
-İmalat	1593,5	1619,6	10,5	1,6
-Maden- cilik	126,0	121,3	0,8	(3,7)
-Enerji	102,4	110,0	0,7	7,4
İnşaat	582,1	584,4	3,8	0,4
Ulaştırma	491,1	497,2	3,2	1,2
Ticaret	656,0	672,0	4,3	2,4
Hizmetler**	2032,0	2098,1	13,6	3,3
Bilinmeyen	273,0	273,0	1,8	-
TOPLAM	15367,9	15457,0	100,0	0,6

(*) Gizli işsizler dahil.

(**) Hizmetler kesimi; mali kuruluşlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işlerde çalışanları kapsar.

Kaynak: D.P.T. , 1983 yılı programı,

29-12-1983 tarihli resmi gazete, s:242

Bunalım dönemlerinde diğer sektörler üretimlerini kısma olanağına sahiptir. Ancak tarım kesimi için böyle bir durum sözkonusu değildir. Bu kesim düşük fiyatlara razı olarak üretimine devam eder. Örneğin: Savaş durumunda ithalat mümkün olmaya -cağından , her ülke kendine yeterli tarımsal ürünü sağlamak için bu sektöre mali yardım yapar.

Yine, bilindiği gibi ülkemizde tarımsal faaliyetler yaygın olarak aile işletmeleri şeklinde yürütülmektedir ve bu sektör, nüfus artışının en büyük olduğu alandır. Burada yetişen iş gücünün, diğer sektörlerle aktarılması halinde, bu sektöre yardım yapılması gerekmektedir.

I.3. Destekleme politikasının Amaçları

Ülkemizde tarımsal sektörün korunmasının gerekliliği (yukarıda anlatılan nedenlerle) gözönüne alınarak, Cumhuriyet'in ilk yıllarından beri ve planlı dönem boyunca, birtakım ekonomik ve sosyal amaçlarla, destekleme politikaları izlenmiştir.

1.3.1. Ekonomik Amaçlar

Tarım kesimine uygulanan destekleme politikaları genel anlamda, tarımsal üretimin dengeli ve hızlı bir ^{kalkınmanın} sağlanması doğrultusunda yönlendirilmesi amacıyla yapılır.

Bu amacın gerçekleştirilmesi için ilk adım:

"...içve dış mevcut ve potansiyel talebe ve ekilebilir arazinin fiziki ve ekolojik özelliklerine uygun olan bir üretim bileşimi..." (7)

elde edilmesi olmalıdır. Bu tür bir bileşimin sağlanması ile birlikte, destekleme politikasından beklenen diğer amaçlar da gerçekleştirilecektir. Şöyle ki:

A) İç ve dış talep ile ekilebilir arazinin özellikleri gözönüne alınarak, tarım kesiminin kaynak yaratma işlevi sağlanacak bu durum genel ekonomi üzerinde olumlu etkiler bırakacaktır.

B) elde edilecek üretim bileşiminin, dış talebe yönelik olması, bu ürünlerin dış rekabet olanaklarının ve döviz gelirlerinin artmasını sağlayacaktır.

C) Dış taleple birlikte iç talebin de gözönüne alınması ve böylece bir destekleme politikası uygulanması ise; tarım kesiminin de aşırı fiyat dalgalanmalarını önleyerek, hem üreticiler hem de tüketiciler açısından olumlu sonuçlar yaratacaktır. Çünkü, aşırı fiyat düşmeleri, üretici gelirlerini düşürecek; aşırı fiyat yükselişleri ise, tarımsal ürünlerin genellikle temel ihtiyaç maddeler olmaları dolayısıyla tüketicilere yansıtacaktır.

(7) III. Beş yıllık Kalkınma Planı, Hazırlık Çalışmaları Komite Üçüncü Raporu, Başbakanlık D.P.T., "Tarımsal Destekleme Politikasının Esasları", Mayıs 1971, s. 179

D) Fiyat istikrarının sağlanması, fiyat yükselişlerinin tüm ekonomi üzerinde yaratacağı enflasyonist baskının da önüne geçecektir.

E) Fiyat ve fiyat dışı araçlar (kredi, örgütlenme vb.) birlikte kullanılarak, verimliliğin arttırılması ekonomik gelişmeyi hızlandıracaktır.

1.3.2. Sosyal Amaçlar

Tarım kesimine uygulanan destekleme politikalarının taşıdığı ekonomik ve sosyal amaçlar, birbirinden kesin çizgilerle ayrılmazlar. Ekonomik bir amacın gerçekleştirilmesi için uygulanan bir politika sonuçta sosyal bir amacın da gerçekleştirilmesini sağlar. Destekleme politikasından beklenen sosyal amaçlar şunlardır:

A) Tarımda fiyat oluşumuna müdahale için uygulanan destekleme fiyat politikası, tarımsal ürün fiyatlarında istikrarı sağlamaya yönelik bir ekonomik amacı gerçekleştirirken; sonuçta üretici gelirlerinin de belli bir düzeyde tutulması gibi bir sosyal amacı da gerçekleştirir. Yani güdülen sosyal amaç, üretici gelirlerini yükseltmektir.

B) Tarımsal üretimin "...demokratik ve özendirici..."(8) bir şekilde planlanması, gelir dağılımının dar ve orta gelirli tarımsal işletmelerden yana iyileştirilmesini sağlamak bakımından önem taşır

C) Üretici gelirlerinin yükseltilmesi, tarım üreticisinin, tarım dışı ürünlere olan talebini arttırır. Özellikle sınıai ürün pazarının oluşmasında tarım kesiminin önem kazandığı Az gelişmiş ülkelerde bunun sağlanması önemlidir.(9)

D) Tarım kesiminin destekleme politikalarıyla korunmaması halinde fiyatların serbest piyasada oluşması, onları diğer kesimler karşısında güçsüz duruma düşürebilir. Bu durum, köyden kente göç gibi büyük bir sosyal soruna yol açabilir.

(8) 17. Beş yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara, TC Başbakanlık D.P.T., s.289.

(9) Cihat Çetinkaya, "Tarımsal Destekleme Politikası ve Destekleme Alımları", Maliye Dergisi, Sayı 41, (Eylül-Ekim) 1978, s.143-156 12

E) Tarım kesiminde nüfusun çok yoğun olması, tarım dışı kesimlere işgücü aktarılması açısından önemlidir. Bunun maliyetinin karşılanması amacıyla bir dizi destekleme politikaları uygulanır

F) İşçi kesimi, sendikalar halinde örgütlenip, ücret artışları sağlayabildikleri halde; tarım kesimi çalışanları bu güçten yoksun oldukları için destekleme politikalarıyla korunmaları zorunluluk halini almıştır.

G) Ülke içi tarımsal üretimin özendirilmesi, beslenme düzeyinin yükseltilmesi ve talebin artmasını sağlamak amacıyla da yapılır. Artan üretimle birlikte, ülke içi talebin karşılanması ithalatın azaltılması ve ihracatın artmasını sağlayabilir.

H) Yeni tekniklerin tarımsal üretime girmesi, daha fazla sermaye gerektirir. Üreticinin bu teknikleri uygulaması için gelecek yıllarda elde edebileceği geliri garanti altında görmesi gereklidir. Tarım kesiminin modernleştirilerek üretimin artmasını sağlamak da destekleme politikalarının amaçlarından biridir.

II. B O L Ü M

UYGULAMA VE FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

II.1 Tarımsal Fiyat ve Gelirleri Destekleme Yöntemleri

Önceki bölümde açıklanan amaçları gerçekleştirmek üzere, çeşitli ülkelerde uygulanan destekleme yöntemleri vardır. Bu yöntemler şunlardır:

II.1.1 Dolaysız Müdahale Yöntemleri

- A) Arzın Kısılması Karşılığında Üreticiye Prim Verilmesi(1)
- B) Fiyat Sübvansiyonu
- C) Fiyat Desteği

II.1.2 Dolaylı Müdahale Yöntemleri

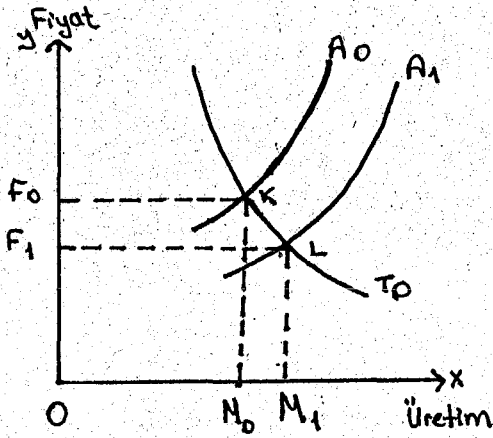
- A) Üretimde Kullanılan Girdilere Sübvansiyon Verilmesi
- B) Kotalama

Aşağıda bu yöntemleri sırasıyla inceleyeceğiz:

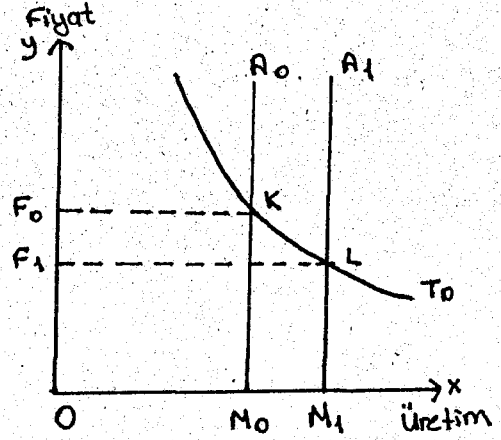
II.1.1. Dolaysız Müdahale Yöntemleri

- A) Arzın Kısılması Karşılığında Üreticiye Prim Verilmesi

Arzın kısılması karşılığında üreticiye prim verilmesi uygulamasından amaç, ürün fiyatlarının düşmesiyle birlikte üretici gelirlerinin azlmasını önlemektir. Devlet, üreticiye ektiği alanı daraltması, hayvanlarını yok etmesi veya ürününü hasat etmesi karşılığında prim verir.

(Şekil-II-1)

(Şekil-II-2)

Arzın fiyatlar karşısında az elastik olduğu varsayımıyla hareket edilerek çizilen (Şekil-II-1)'de, (x) ekseninde ü-
miktari, (y) ekseninde fiyatlar gösterilmiştir. (A_0) arz eğrisi
ile, (T_0) talep eğrisinin kesiştiği (K) noktasında üretilen (M_0)
miktarındaki ürünün fiyatı (F_0) kadardır.

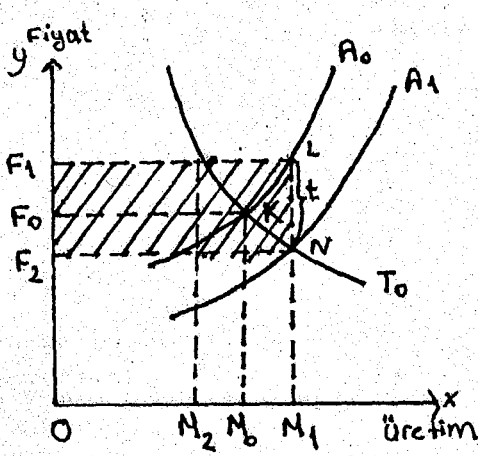
Havaların uygun gitmesinden ve diğer şartların uygun
olmasından dolayı, ürün arzının o yıl arttığını varsayalım (A_1).
Arzı fiyatlar karşısında az elastik sayarsak bile şekilden de gö-
rüleceği gibi, fiyatlar şiddetli bir düşüş gösterecektir. Bu dü-
şüş, arzın tamamen fiyatlardan bağımsız ve doğal koşullara ba-
ğımlı olduğu (arz eğrisinin X eksenine dik çizildiği Şekil II -
2) durumda daha da şiddetli olacaktır.

OM_0 üretim miktarında, üreticinin karı OF_0KM_0 dik-
dörtgeninin belirlediği alan kadar olacaktır. OM_1 üretim
miktarında OF_1LM_1 dikdörtgeninin alanı kadar olacaktır.

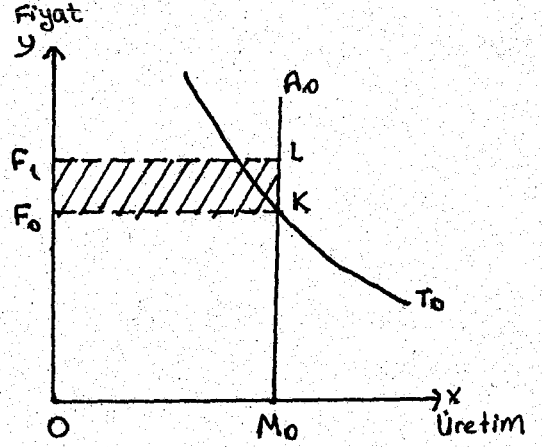
Üretim miktarı arttığı ^{halde} fiyatlar (F_0)'dan, (F_1)
e düşecek ve üretici bu durumda gelir kaybına uğrayacaktır. Dev-
let, bu yöntemle meydana gelen kaybın önlenmesi amacıyla, arzın
kısılması karşılığında üreticiye prim verir.

B) Fiyat Sübvansiyonu

Bu yöntemle, üretici işletmelerine, ürünlerinin fiyatlarını yükseltmeden tüketicilere satabilmeleri için devlet tarafından sübvansiyon verilir. Böylece hem üreticiler hem tüketiciler korunmaya, hem de fiyat istikrarı sağlanmaya çalışılır.

(Şekil-II-3)

(Şekil-II-4)

(Şekil II-3)'de, (x) ekseninde üretim miktarı, (y) ekseninde fiyatlar gösterilmiştir. (A_0) arz eğrisi ile (T_0) talep eğrisinin kesiştiği (K) noktasında, (F_0) fiyatı ile bu fiyattan talep edilen (M_0) üretim miktarı meydana gelir. Arzın, fiyatlara karşı hafif elastik olduğu varsayılan durumda devletin, üreticileri ve tüketicileri korumak, fiyat istikrarını sağlamak amacıyla birim ürün başına (t) para birimi kadar sübvansiyon vereceğini varsayalım. Sübvansiyonun devlete olan maliyeti F_2NLF_1 dikdörtgenini alanı kadar olacaktır.

Sübvansiyon uygulamasından üreticilerin elde edeceği kazanç F_0KLF_1 dikdörtgeninin belirlediği alan kadar olacaktır. Buna karşılık tüketicilerin sağlayacağı kazanç ise F_0KNF_2 alanı kadardır. Çünkü sübvansiyon uygulaması ile ürünün piyasa fiyatı

(F_0)' dan (F_2)' ye inecektir. ürünün fiyatının düşmesi ile birlikte , ürünün talebi ve eski fiyattan alabilenlerin tüketici rantları artacaktır.

Şekilden çıkabilecek diğer bir ilginç durum da, üretici ve tüketicilerin elde edecekleri kazancın, devletin sübvansiyon uygulaması dolayısıyla katlanacağı giderlerin altında kalmasıdır. Durum net bir toplumsal refah kaybına yol açar. Bu alan KLN alanı kadardır.

Arzın fiyatlara karşı esnek olmadığı durum (Şekil 11-4)'le gösterilmiştir. Devlet fiyatı (F_1) olarak tespit edince üretici ürünlerini piyasada yine (F_0) fiyatından satacak ve OF_0K M_0 alanı kadar gelir sağlayacaktır. Ancak F_0F_1 fiyat farkını da sübvansiyon olarak alacağından kazancı taralı alan kadar artarak OF_1LM_0 dikdörtgeninin alanına eşit olacaktır.

Arzın hafif elastik olduğu durumda, hiç elastik olmadığı duruma göre devlet fazla sübvansiyon verecektir. çünkü devlet fiyatı (F_1) olarak belirleyince (Şekil 11-3) üretim artacak ve piyasa fiyatı (F_2)'ye düşecektir. F_1F_2 fiyat farkını devlet sübvansiyonla karşılamak zorunda kalacaktır.

sübvansiyon uygulaması ile özellikle ürünün bol olduğu yıllarda fiyatlar önemli ölçüde düşeceğinden, kısa dönemde üretici gelirleri artar. Ancak bu etki uzun dönemde ortaya çıkmaz. uygulama birim ürün başına fiyatı yükselttiğinden, arzı arttırabilir. Devlet üreticinin geliri, arz artışından dolayı düşmesin diye sübvansiyon uygulamasına zorunlu olarak devam eder. Sonuçta; üretimdeki artışlarla beraber, devletin yükleneceği maliyetler de giderek artacağından net bir toplumsal refah kaybı doğar.

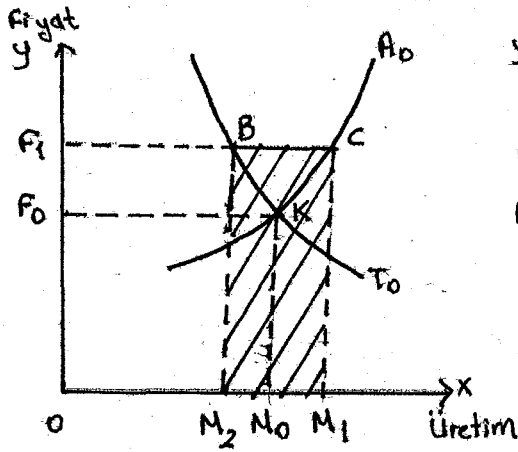
c) Fiyat Desteği

Devletin tarım kesimine dolaysız müdahale yöntemlerinden biridir. Ülkemizde "Taban fiyatları" uygulaması olarak

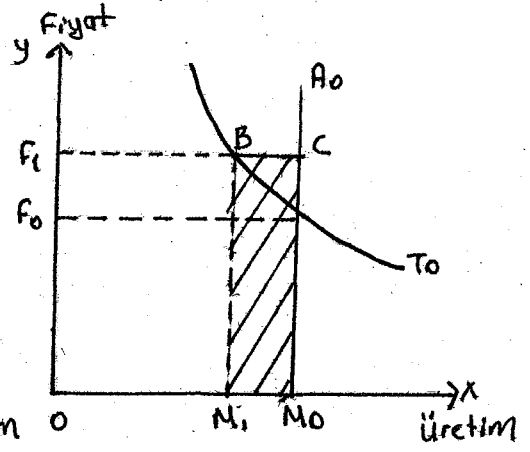
ortaya çıkar.

Devletin bazı ürün fiyatlarının , serbest piyasada oluşacak fiyatının altına düşmesini önlemek amacıyla belli bir fiyat belirlemesine "Taban fiyatı" denir. Yine devlet, kendi saptadığı bir alıcı kuruluş aracılığı ile ihtiyacı olmadığı halde piyasaya girerek, bu fiyatlar üzerinden alımlarda bulunur. Bu alımlara da "Destekleme alımları" denir.(1)

Alıcılar bu ürünleri taban fiyatlarının altında alamazlar ama üreticiler isterlerse serbest piyasada ürünlerini belirlenen taban fiyatlarının üstünde satabilirler. Yöntem şekillenerek şöyle açıklanabilir:

(Şekil-II-5-)

(Şekil-II-6)

Arzın fiyatlar karşısında hafif elastik varsayıldığı (Şekil II-5)'de (A_0) arz eğrisiyle, (T_0) talep eğrisinin kesiştiği noktada (F_0) denge fiyatı oluşur. Bu fiyattan (M_0) miktarda ürün talep edilebilir.

Devletin fiyatlara müdahale ederek denge fiyatını (F_1) e çıkardığını varsayalım. Bu durumda talep (M_2) seviyesine düşer. Arz ise M_0M_1 kadar artar. Arz arttığı halde, talebin düşmesi fiyatları önemli ölçüde düşüreceğinden, devlet bu arz fazlasını, kendisinin bu iş için kurduğu kurum aracılığıyla belirlediği (F_1)

(1) Hall Şişir, Tarımsal Ürünlerde Taban Fiyatları ve Tarhiye'de Taban Fiyat Politikası, Erciyes Atatürk Üniversitesi Yay. , 1972. , s: 16.

fiyatından satın alır. Bölmece devlet M_2BCM_1 taralı alanı kadar üreticiye mali yardımda bulunur.

Arzın fiyatlar karşısında hiç elastik olmadığı durum ise (Şekil II-6)'da gösterilmiştir. Şekilden görüldüğü gibi piyasa (K) noktasında dengede olup, bu noktada (F_0) fiyatından (M_0) kadar ürün talep edebilmektedir.

Devlet fiyatları, desteklemek amacıyla (F_1) düzeyinde belirlediğinde meydana gelecek BC kadar arz fazlasını bu fiyattan alır. Böylece devlet, üreticinin gelirini OF_0KM_0 alanından daha büyük olan OF_1CM_0 alanına çıkaracak, fiyat içerisinde M_1BCM_0 dikdörtgeninin alanı kadar üreticiye mali yardımda bulunmuş olacaktır. (2)

II.1.2. Dolaylı Müdahale Yöntemleri

Dolaylı müdahale yöntemleri, tarım ürünlerinin reel üretim maliyetlerini azaltmak ve bu ürünlerin taleplerini arttırmak amacıyla; üretimde kullanılan girdilere sübvansiyon verme ve ya kotalama şeklinde uygulanırlar.

A) Üretimde kullanılan girdilere sübvansiyon verme

Daha çok az gelişmiş ülkelerde uygulamaya konan bir yöntemdir. Bu şekilde girdilere sübvansiyon verilmesi, üretim maliyetlerinin azaltılmasına yardımcı olabilir. Yine üretimde modern girdilerin kullanılmasını sağlayabilir. Ancak, kendi tüketimi için üretim yapan küçük işletmelerin, bu tür sübvansiyon yardan yararlanması, bu işletmelerin zaten yeni girdileri kullanmaları olanaksız olduğundan çok zordur.

Fiyat sübvansiyonu ve fiyat desteği yöntemlerinde esas olarak pazarlanan ürün miktarı alındığı halde, girdilere sübvansiyon verilmesi yönteminde kullanılan girdilerin bütünü alınır. Dolayısıyla toplam üretimini pazara çıkarma gücü düşük olan ülkelerde diğer yöntemlere göre üstün gibi görünse de bu üstünlük tartışılabilir. Çünkü kendi tüketimini karşılamak amacıyla

(2) Şekillerin çizilmesinde, Aykut Karakmen, Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlara E.E.O.G.A., Ankara, Başmür Notbawı, 1969 adlı eserinden yararlanılmıştır.

Üretim yapan birimlerin yaygın olduğlkelerde tarımsal ilaç, tarımsal kredi gibi girdilerin kullanımını düşük olduğndan, ucuz girdi yöntemi, fiyat sübvansiyonu yöntemine oranla üstün değildir ; Bu yöntem, Türk tarım kesimi içinde, özellikle hububatta önem kazanır.

B) Kotalama

Devletin, diğer yöntemler nedeniyle doğan finansman ihtiyacını sınırlandırmak amacıyla uyguladığı bir müdahale yöntemidir. Genellikle, Fiyat Sübvansiyonu ve Fiyat Desteği yöntemleriyle birlikte uygulanır. İki Şekilde yapılır:

B.1.) Alan Kotalaması

Alan kotalamasıyla, ya her bir işletmenin ekim alanını sınırlandırılır, ya da ekime ayrılacak toplam alan sınırlandırılır.

Çiftçiler, kotalama uygulaması ile üretimlerinin düşmesini önlemek için çoğunlukla az verimli topraklarını ekim dışı bırakmaktadırlar. İlk bakıŐta bir kısım toprağın israf edilmesi anlamına gelirse de; ayrı uygulama ürünün kalitesinin artmasına yardımcı olabilir.

B.2.) Miktar Kotalaması

Bu uygulamada, tarım arazilerinin bir bölümü boŐ kalır. Çeşitli tarımsal ürünlerin ekimine ayrılır. Temel amaç, fiyat desteğinin, sabit bir düzeyde ; sınırsız bir üretim miktarına uygulanmasını önlemektir.

BoŐ kalan araziye ekilen ürünlerin arzını arttırması bu uygulamanın bir sakıncasıdır. Ancak, iftiyi , aynı miktar ürünü daha düşük maliyetlerle elde etme yoluna sevk ederek, daha az girdi kullanmaya teşvik edebilir. Bu da tarım kesiminin modernleŐmesine ve verimliliğin artmasına yardımcı olur.

II,2. Destekleme kapsamı için Genel kriterler

Destekleme konusu ürünlerin, öncelikle iç ve dış talebinin bulunması ve ihracata yönelik , döviz kazandırıcı nitelikte olması gerekmektedir.

Bunların yanında, iç tüketimde önem taşıyan ancak yeterince üretilmeyen ürünlerin destekleme politikasıyla üretimleri arttırılmaya çalışılır. Eğer stok fazlası ürünler varsa, bunların ikame ürünleri desteklenerek, stokları azaltma yoluna gidilir. Üretiminde yıldan yıla dalgalanmalar gösteren ürünler ile kalite düşüklüğü olan ürünler de destekleme kapsamına alınır.

II.2.1. Destek-Fiyat Kriterleri

Uygulamada destekleme fiyatları saptanırken orta büyüklükteki bir işletmenin ortalama maliyetleri gözönünde bulundurulmaktadır. Bunun dışındagözönüne alınması gereken kriterler şunlardır:

- Üretimi arttırılmak istenen ürünlerde, ikame ürünlerin fiyatı, destek fiyata göre daha avantajlı olmamalıdır.
- Tespit edilecek fiyat, arzı, mevcut talepten daha fazla arttırarak, stok fazlası yaratacak düzeyde olmamalıdır.
- İç sanayiinin girdisi olan tarımsal ürünlerde, saptanacak fiyatın maliyetlere yapacağı etki gözönünde tutularak belirlenmelidir.
- Destek fiyat saptanırken ürünlerin kalitelerine göre ayrılması ve en iyi cins ürüne, daha yüksek fiyat verilmesi sağlanmalıdır.
- Saptanacak destek fiyatının, ekonomideki genel fiyat yükselişlerinin nedeni olmamasına, yani enflasyona yol açmamasına çalışılmalıdır.
- Son olarak da devlet tüm bu kriterlerin yanında, tarım ürünlerine destek fiyat saptarken kendi bütçesini hesaba katmalıdır. (3)

Aşağıdaki tabloda ülkemizde bazı tarımsal ürünlere uygulanan Taban Fiyatları görülmektedir:

(3) Bu belgenin yazılmasında büyük ölçüde, İİ. Beç Millî Kalkınma Planı, Hazırlık Çalışmaları Komitesi Ön Raporu, Başbakanlık DPT, "Destek-Fiyat Kriterleri", Ankara, Mayıs-1971, s.179 adlı rapordan yararlanılmıştır.

TABLO-(II-1)

BAZI TARIMSAL ÜRÜNLERİN TABAN FİYATLARI (krş/kg)

	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Buğday +	120	212	234	258	286	325	430	1050	2016	2300	2800
Arpa +	95	164	176	187	198	265	400	850	1366	1600	1800
Çavdar +	89	157	167	177	190	240	390	800	1300	1550	1800
Pamuk (Ege)	600	800	800	1025	1075	1375	2475	5000	6250	7650	9300
Tütün +	1321	2315	3129	3913	4439	5060	6088	10900	18500	21125	-
Çay	450	625	750	850	1000	1200	1450	2588	4100	5500	7250
Ş.Pancarı +	30	40	50	58	62	80	130	300	400	500	600
Ayçiçeği	250	375	550	575	650	850	1200	3000	4000	5000	6100
Pandıra	970	1350	1400	1450	1650	2150	3750	11000	12500	15000	17500
A.Fıstığı	1800	2500	2600	-	-	5500	1375,50	30000	-	-	-
Kuru İncir	420	550	600	700	800	1050	2200	5000	6500	7800	9400
C.siz K üzüm	700	1000	1000	1050	1200	1750	4000	8500	11000	13200	15800
Ç.li K.üzüm	600	650	675	750	775 ⁽³⁾	1000	2000	4000	-	-	-
Zeytin Yağı	-	1750	1750	1800	2300	3000	6000	-	-	-	-
Tiftik (1)	3816	-	7000	8000	11500	19000	27600	76400	80000	70300	-
Merinos Yapağı ⁽²⁾	3200	5000	5000	5000	5500	6500	11500	29100	-	-	28800
Canlı Hayvan	-	1178	1588	2046	2619 ⁽⁴⁾	3148	4100	-	-	-	-
Yaş Kozu	-	6000	7000	8000	10000	12500	18500	80000	-	-	-
Gül Çiçeği	-	-	-	800	-	1100	1350	3000	-	-	-
Yer Fıstığı	-	-	-	-	-	1850	2900	7000	7000	7000	-
Haşhaş (Kışlık)	-	-	-	-	-	2500	2500	3460	4000	4800	5300
Haşhaş (Yazlık)	-	-	-	-	-	1900	1900	-	3000	3600	4000
Soya Fasulyesi	-	-	-	-	-	775	1350	-	4000	5200	6300

(+) Araç Kuruluşların Ortalamaları

(1) Oğlak Fiyatı

(2) Merinos Yapağı için uygulanan azami fiyat %50 randımanlı, 64-70 kalite

(3) Tahmini Ortalama Fiyat

(4) 1977 Yılı İçinde Canlı Hayvan Destekleme Alımları için, yeni bir karar alınmamış 1976 Destekleme Alımlarına ilişkin Kararın Fiyatlarla ilgili Kısmen 17.12.1976 Tarihli Resmî Gazete'de Yayımlanan 7/12804 Sayılı Kararla Değiştirilmiş ve 1977 Alımlarında da, Bu Fiyatlar Uygulanmıştır.

KAYNAK: 1973-78 Yılları Arası İçin: İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Ocak-Mart 1979, S: 45
1978-83 Yılları Arası İçin: 1983 Yıllık Ekonomik Rapor

II.3. Taban Fiyatı Belirleme Formülleri

Taban fiyatları, dünyanın çeşitli ülkelerinde, çeşitli formüllere dayanılarak saptanır. Bunlar:

II.3.1. Maliyet Formülü

II.3.2. Gelir Formülü

II.3.3. Parite Formülü

II.3.4. Fiyat Kriterleri

II.3.5. Çok Faktör Formülleri'dir. (4)

Ülkelerde genellikle Maliyet Formülüne yakın bir yöntem kullanıldığı için, bu formül açıklanmaya çalışılacaktır .

II.3.1. Maliyet Formülü

Maliyet Formülü'ne göre fiyatlar belirlenirken, saptanan fiyatın, maliyetlerin üzerinde olmasına dikkat edilir. O-bol ürün yıllarında, bu esasa dayanılarak fiyatların belirlenmesi üreticiler açısından önemlidir. Çünkü, ürün fiyatları böyle yıllarda maliyetlerin altına düşebilir.

Ancak bu formüle göre fiyatların belirlenmesinde bir takım güçlükler vardır. Az gelişmiş ülkelerde, üreticiler bile üretim maliyetlerini bilmemektedirler. Oysa sistemin temeli maliyetlerin belirlenmesine dayanır. Diğer bir güçlük ise, fiyatların hangi tip işletmeler ve hangi bölgeler dikkate alınarak belirleneceğidir.

Yöntemin bazı olumlu ve olumsuz yönleri vardır. Fiyatlar belirlenirken, maliyetlerin gözönüne alınması, maliyetleri düşürücü önlemlerin geliştirilmesini de beraberinde getirir?

Olumsuz yönü ise, üreticilerin; fiyatların devamlı olarak maliyetler üzerinde tespit edileceğine güvenerek, maliyetlerin düşürülmesi yolunda çalışmalar yapmamalarıdır.

II.4. Desteklemenin Finansmanı

Giderek daha fazla ürünün destekleme kapsamına alın-

(4) Atilla Bağrıaçık, "Türkiye'de Taban Fiyat Uygulaması" (İstanbul Ticaret Odası Mecmuası), No: 1-3, (Ocak-Mart) 1979, s: 39.

ması, finansman ihtiyacını arttırarak, bunu bir sorun haline getirmiştir.

Gerekli fonların büyüklüğünü, tespit edilen taban fiyatlarının düzeyi belirler. Taban fiyatları genellikle, serbest piyasada, arz ve talep koşullarına göre oluşacak olan fiyatın daha yüksek belirleneceğindenve devlet bu fiyattan alımlarda bulunmak zorunda kalacağından, finansmanı bir sorun olarak ortaya çıkar. Örneğin; Tekel Genel Müdürlüğü, 1961 yılında bütün üretiminin %20'sini, 1962 yılında %53'ünü ve 1965 yılında %57'sini satın almıştır. Anlaşılacağı gibi, destekleme alım miktarı arttıkça, devletin finansman yükü de artmıştır.

Türkiye'de destekleme politikasının uygulanması ile ortaya çıkan finansman ihtiyacı, iki şekilde karşılanır:

- Müdahale ile görevlendirilen kurumların özkaynakları,
- Merkez Bankası ve Ziraat Bankası'nca verilen krediler(5)

IV. 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda :

"Destekleme alımlarında bulunan tüm kuruluşların finansman gereksinmelerinin karşılanmasında özkaynak katkısının arttırılması sağlanacaktır." (6)

deniyorsa da, uygulamada bu sağlanamamıştır. Destekleme kapsamına alınan ürünlerin fazlalığı, finansman ihtiyacının sadece özkaynaklardan sağlanmasını güçleştirmektedir. Hatta, özkaynaklarla karşılanan oran, toplam finansman içinde çok küçük bir yeri tutar.

Diğer finansman şeklinde, Merkez Bankası, Tekel Genel Müdürlüğü ve destekleme alımları yapan İktisadi Devlet Teşekkülleri'ne; Ziraat Bankası ise, Tarım Satış Kooperatiflerine kredi vermektedir. Ziraat Bankasının açtığı krediler, Merkez Bankası tarafından, bir yıl reeskonta kabul edilebilmektedir.

(6) IV. ~~5~~ Yıllık Kalkınma Planı, (1979-1983), ^{Ankara,} TC Başbakanlık D.P.T., s.280.

(5) İbrahim Aksoz, Tarımsal Fiyat Politikasının Genel Esasları ve Menteke İhtiyacı ile Tarımsal, Erzurum, Atatürk Üniversitesi 24 yayını, s.36.

Doğrudan doğruya Merkez Bankası tarafından verilen krediler, hazinenin, Merkez Bankası'ndan dolaylı bir şekilde borç alması ile olmaktadır. Bu işlem "Hazine kefaletini haiz bonolar" ile yürütülür. Tekel Genel Müdürlüğü, 30-5-1939 tarih ve 3627 sayılı kanuna dayanarak, döner sermayesine eşit mektarda bu bonolardan çıkarabilmektedir. Merkez Bankası bu bonolar karşılığında, Tekel Genel Müdürlüğüne kredi vermektedir. Yine Toprak Mahsulleri Ofisi de, 4185 sayılı kanuna dayanarak, hazine kefaletini haiz bonolar karşılığında alınacak krediler, kamu kuruluşlarının yatırım gereksinimleri için kullanılamaz ve alınan kredilerin vadesi en fazla dokuz aydır. Yine bu kanunla, İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin çıkaracakları bonoların mutlaka hazine kefaletini haiz olmaları gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de, destekleme fiyat politikası, merkezi bir sistem tarafından yürütülmemektedir. Destekleme ile görevli her kurum, her ürün için, bölgeleri dikkate alarak bir maliyet listesi hazırlar ve bu maliyetlere bir miktar kâr ekleyerek (genellikle %30) bulduğu fiyatı hükümetin onayına sunar.

Desteklemeden doğan finansman yükünü ağırlıklı bir şekilde Merkez Bankası karşılamaktadır. Merkez Bankası'nca açılan kredi miktarı, 1975 yılında otuziki milyar lira iken, 1976 yılında otuzdokuz milyar liraya çıkmıştır. Bu artışın nedeni ürün sayısının fazla olması yanında, politik kaygıların ağır basmasıdır. Destekleme alımları ile ilgili kuruluşlar, uygulamada Merkez Bankasına olan borçlarının vadesinde ödememişlerdir. Bu ise banka tarafından, destekleme politikası gereğince ekonomiye sürülen paranın, bir daha bankaya dönmediği anlamına gelir. Böylece, emisyon miktarının bir daha eski düzeyine inmemesi sonucu ortaya çıkar.

Zaman zaman çıkarılan kanunlarla kuruluşların bankaya olan borçlarının vadeleri uzatılarak, Maliye Bakanlığı'na devredilmiştir. Ancak borçlar bu şekilde de bankaya ödenmemiş ve böyle -

ce bankadan destekleme politikası gereğince çıkarılan para , bankayageri dönmeyerek tedavüldeki para hacmine katılmıştır. Bu ise ekonomide genel fiyatartışlarına doğurarak enflasyonu arttırmıştır.

Finansman biçiminin doğurduğu ekonomik etkiler, IV.Bölüm'de daha geniş bir şekilde ele alınacaktır.

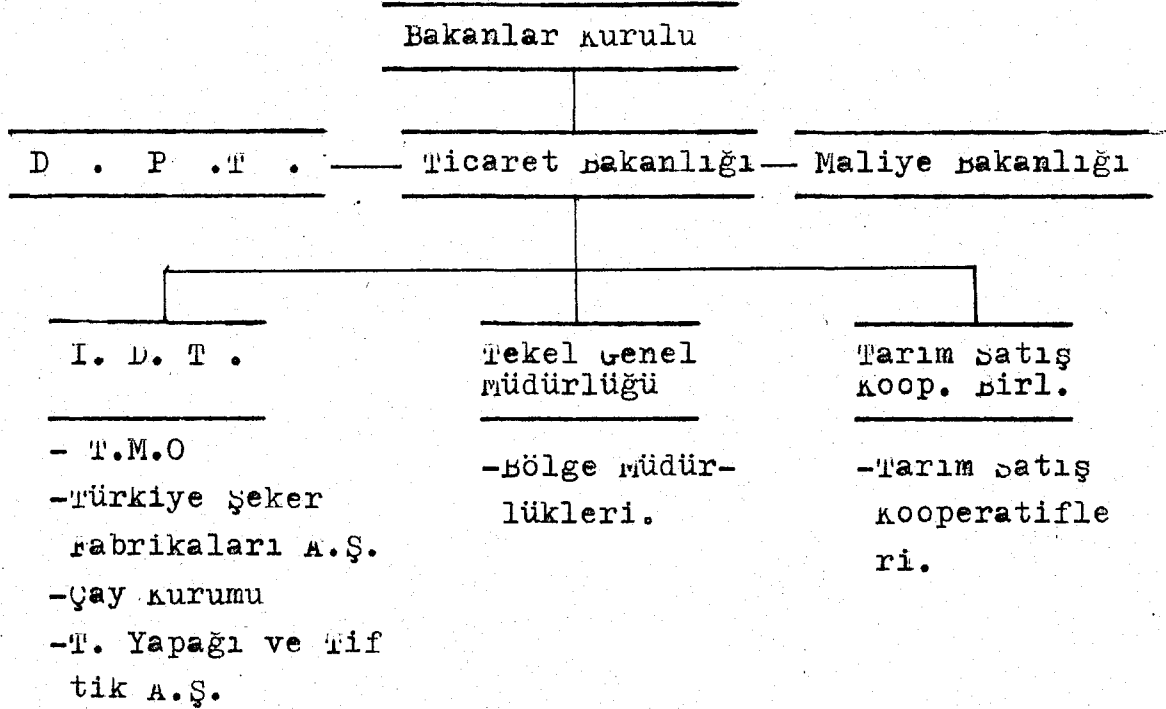

III. B O L Ü M

KURUMSAL VE HUKUKİ YAPI

III.1. Destekleme Alımlarının Hukuki Dayanakları ve Organları

Türkiye'de, tarım ürünleri fiyat oluşumuna müdahale genel olarak taban fiyatları uygulaması şeklindedir. Bakanlar Kurulu kararlarıyla fiyatların belirlenmesi, Ticaret, Maliye bakanlıkları ve İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin tekliflerine dayanmaktadır. Durumu şekil yardımı ile daha açıkça görebiliriz:

Şekil (III.-1)⁽¹⁾

Tarımsal Destekleme Alımlarının Hukuki Dayanakları ve Organları.

(1) Gündoğar Gagal, Tarımsal Destekleme ve Fiyat Politikaları, Ankara, Güneş Matbaacılık, 1973, s. 2, 27

"Hükümet ürünün satın alınması için gerekli fonları sağlamayı ve satın alma işlemleri sırasında ve daha sonra ulaştırma, depolama ve satıştan ileri gelecek her türlü zararı karşılamayı üzerine alır."(2)

Şekil (111-1)'de de görüldüğü gibi, belirlenen taban fiyatları üzerinden, devlet adına destekleme alımlarında bulunacak çeşitli kurumlar kurulmuş ve görevlendirilmiştir. Bu kurumlar şunlardır:

- III.1.1. İktisadi Devlet Teşekkülleri
- III.1.2. Tekel Genel Müdürlüğü
- III.1.3. Tarım Satış Kooperatifleri Birliği

Bu kurumların destekledikleri ürünler ve sözkonusu ürünlerin destekleme kapsamına alınış yılları aşağıda açıklanmaya çalışılmıştır.

- III.1.1. İktisadi Devlet Teşekkülleri

Devletin, tarım ürünleri fiyatlarına, destekleme alımları yolu ile müdahale etmek için kurduğu ve görevlendirdiği kuruluş türlerinden biridir. Bu kuruluşlar şunlardır:

A) Toprak Mahsulleri Ofisi

Ülkemizde 1932 yılında kabul edilen 2056 sayılı "Buğday Koruma Kanunu" ile tarım ürünlerine ilk müdahale başlatılmıştır. Daha sonra bu politikayı yürütmek üzere, 24-6-1938 tarih ve 3491 sayılı kanuna dayanılarak toprak mahsulleri ofisi kurulmuştur. Ofis, buğday ve diğer tahıl ürünleri fiyatlarına müdahale ile görevlendirilmiştir.

1968 yılına kadar 3491 sayılı kanun ve daha sonra 440 sayılı, İktisadi Devlet Teşekkülleri Müesseseleri ve İştirakleri hakkındaki kanuna dayanarak toprak mahsulleri ofisi şu ürünlere müdahale etmiştir:

---

(2) İsmail Bulmuş, Tarımsal Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi, Ankara, A.I.T.I.A. Yayını, 1978, s.176

Buğday	1932 yılından itibaren
Arpa	1932 yılından itibaren
Çavdar	1938 yılından itibaren
Afyon sakızı	1938 yılından itibaren
Yulaf	1938 yılından itibaren
Mısır	1941-59 dönemi, ve 1970 yılı
Çeltik	1944-46 dönemi, 1958 yılında ve 1967 yılından beri
Soya fasulyesi	ilk olarak 1976 yılında kap- sama alınmıştır.(3)

Toprak mahsulleri Ofisi, tüzel kişiliğe ve idari ve mali özerkliğe sahiptir. Sorumluluğu sermayesi ile sınırlıdır ve bütçesi özeldir. İş çevreleriyle ilişkilerinde ve uygulamalarında, özel hukuk kurallarına tabidir. Başlıca fonksiyonları şöyle sıralanabilir:

Rekolte, piyasa arzının durumu, stokların düzeyi gibi veriler dikkate alınarak, ofis tarafından uygun bir fiyat belirlenir. Bu fiyat düzeyini, kendi genel müdürü aracılığıyla Ticaret Bakanlığı'na tavsiye eder. uygulanacak taban fiyatı ilgili bölgelere ürünün olgunlaşmasından önce duyurulur.

Fiyatların anormal derecede düşmesini önlemek için ofis, belirlenen taban fiyatları üzerinden ve Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenen bölgelerde destekleme alımlarında bulunur.

Tüketicilerin korunması için, aşırı fiyat yükselmelerini önlemek üzere Bakanlar Kurulu'nun belirlediği yerlerde buğday satar. Bu alım ve satım işlemlerinin sonunda, elinde buğday kalırsa, piyasayı düzenlemek ve korumak amacıyla stoklar oluşturur. Ofisin yaklaşık üç milyon ton depolama kapasitesi vardır. Ancak bu kapasite, Türkiye buğday üretiminin %20'sini depolamak için yeterlidir.

Gerektiği durumlarda, buğday ithal veya ihraç eder. Dış ticarete daha avantajlı olmak için buğday kalitesini yükseltme-

(3) Galay Kabadayı, "Destekleme Politikaları", Maliye Dergisi, Sayı 48, (Eylül-Aralık) 1980, s: 73.

ye ve standardize etmeye çalışır.

Ofis, buğday işleriyle uğraşmak için kurulduğu halde 1940 yılından sonra buğday dışındaki hububat türlerini de kapsamına almıştır. Sayılan bu işlevleriyle uzun yıllar nem üreticiyi hem tüketiciyi korumuştur. Ancak, uygulanan politka sonuçta üretimi aşırı derecede özendirerek elde önemli miktarda stoklar kalmasına yol açmıştır.

Ofisin finansman ihtiyacı, 4185 sayılı kanuna dayanılarak çıkarılan hazine kefaletini Haiz bono'lar karşılığında, T.C. merkez bankası'ndan alınan kredilerle karşılanmaktadır.

B) Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi

Şirket, iki yanlı bir monopol halindedir. Yana hem şeker pancarı alımında, hem de satımında tekel durumundadır.

Şirketin kuruluşu, 6-7-1935 tarihli ve 3047 sayılı Resmi Gazete ile ilan edilmiştir. Hazinesinin %26,6 oranında katılımı ile birlikte, Sümerbank, Ziraat Bankası, İş Bankası Emekli Sandığı'nın katılımlarıyla kurulmuştur.

Şeker pancarı alım ve şeker toptan satış fiyatlarının belirlenmesi, Ticaret Bakanlığı kararları ile yapılır. Şirket 6747 sayılı Şeker Kanunu uyarınca, şeker pancarını 1956 yılından beri desteklemektedir.

Şirketin amacı, şeker fabrikaları kurarak ülkenin şeker ihtiyacını karşılamak, şeker sanayiini ilgilendiren birtakım yan kuruluşlar kurmak, ispirto gibi bazı yan maddeler üretmektir.

Fiyat belirlenmesinde Bakanlar Kurulu etkili olduğu halde, şirketin, şeker fabrikaları bulunan bölgelerde, değişik fiyatlar saptama yetkisi vardır. Bu işlevleriyle, üretimin yönlendirilmesinde etkili olmakta ve üretimi özendirilmektedir.

C) Etve Balık Kurumu

Kurum k/871 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1952

yılında kurulmuştur. Amaçları şunlardır:

Üreticiyi örgütleyerek, besiciliğin gelişmesine yardımcı olur. Ordunun ve tüzel kişiliği olan kuruluşların et ihtiyacını karşılar. Ayrıca bayilikler aracılığı ile halka paketlenmiş et ve et cinsi ürünler satarak fiyat yükselmelerini önlemeye çalışır. Sağlık kurallarına uygun et ve et cinsi ürünleri et kombinalarında üretir ve tavukçuluğun gelişmesini sağlamak üzere önlemler alır. Kurum ayrıca, bitkisel yağ ithal etmekle ve dünya zeytinyağı fiyatlarına göre iç fiyatları belirlemekle de yükümlüdür.

Kuruma finansman ihtiyacını karşılaması için ilk olarak 16-Ocak-1976 tarih ve 15470 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 7/11214 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile T.C. Ziraat Bankası'nın bir milyar T.L.'lik reeskont edilebilir kredi sağlaması öngörülmüştür. Fakat 17-Aralık-1976 tarih ve 15792 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 7/12804 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, bu kararnameyi iptal edip, yerine Et ve Balık Kurumu'na destekleme alımları finansmanını sağlamak üzere iki milyar T.L.'lik, Hazine Kefaletini Haiz Bono çıkarma yetkisi vermiştir.

D) Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu

Kurum, 227sayılı kanun ile 30-4-1963 tarihinde kurulmuş bir İktisadi Devlet Teşekkülüdür. İstanbul, İzmir, Adana, ve Kars'da , süt ürünleri işlemek üzere kurulmuş dört fabrikası vardır.

Kurumun amacı, süt ve sütle ilgili ürünleri işlemek , süt sanayinin gelişmesini sağlamak için diğer ilgili kuruluşlara örnek olmak, bu alanda örgütlenmeyi sağlamak ve özel kesimi bu alana yatırım yapması için teşvik etmektir.

16-Nisan-1976 tarihli ve 15561 sayılı Resmi Gazete' de yayınlanan 7/11603 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına dayanarak Kuruma, amaçlarını gerçekleştirmek üzere, üreticilerine avans verme yetkisi tanınmıştır. Kuruma yine bu kararla, Ziraat Bankası

aracılığıyla destekleme alımlarını yürütebilmesi için 500milyon T.L. reeskont edilebilir kredi olanağı tanınmıştır.

B) Çay Kurumu

Şekerpancarı ürününde olduğu gibi, çay ürününde de devletin iki yanlı bir monopolü sözkonusudur. Kurum 6-12-1971 tarihin de ve 1497 sayılı yasa ile kurulmuştur.

Kurumun amaçları, çayın kalitesini geliştirmeye çalışmak ürünün iç ve dış piyasa şartlarına uygun üretimini sağlamak ve çay üretimini geliştirmektir.

Ancak kurumun bu amaçları gerçekleştirmek üzere uyguladığı fiyat desteği politikaları, üretimi aşırı bir şekilde özen - direrek, elde önemli miktarda stokların kalmasına yol açmıştır.

Kurumun finansman ihtiyacı, 1976 yılına kadar bankalar - dan alınan krediler ile sağlanmaktaydı; 1977 yılında çıkarılan bütçe kanununun 81. maddesine dayanılarak 5-Mayıs-1976 tarihli ve 7/11792 sayılı bakanlar kurulu kararı ile 13-Ağustos-1976 ta - rihli ve 7/12342 sayılı bakanlar kurulu kararı gereğince, çay ku - rumu'na hazine kefaletini nazir bono çıkarma yetkisi verilmiştir.

III.1.2. Tekel Genel Müdürlüğü

Devletin, tütün fiyatlarına müdahale amacıyla kurmuş olduğu bir kuruluştur. Tütün destekleme alımları 1940 yılından beri yapılmaktadır. 1947 yılına kadar, "Yerli ürünler Türk Anonim Şirketi" tarafından desteklenmiştir. Bu yıldan sonra Tekel Genel Müdürlüğü tarafından desteklenmeye başlanmıştır. 1961 yılına ka - dar 3780 sayılı ve 1940 tarihli "Milli Korunma Kanunu" uyarınca a - lınan koordinasyon kararları ile ve 1961 yılından itibaren 196 sa - yılı Ekici Tütünleri Satış Piyasaları'nın desteklenmesi hakkındaki kanun uyarınca desteklenmektedir.

Tekel Genel Müdürlüğü 1940 yılından itibaren 3788 sayı - lı lı çay kanunu ve 4223 sayılı Tekel Kanunu uyarınca çay yaprağı alımlarında bulunmuştur. Ancak 1971 yılından sonra çay yaprağı a -

lımları, çay kurumu tarafından yürütülmeye başlanmıştır

Tütün, Türkiye ihracatında uzun yıllardan beri önemli bir yer tutar ve üretilen tütünün bütününe yakın bir bölümü ihraç edilir. Bu nedenle devlet bu ürüne müdahale fiyatlarını belirlerken çok dikkatli olmalıdır. Tütünün, döviz kazandırıcı ve ticari nitelikte bir ürün olması dolayısıyla, taban fiyatları hem dünya piyasalarında oluşan tütün fiyatları, hem stok durumu gözönüne alınmakta hem de bunların yanında üretici gelirleri korunmaya çalışılmaktadır.

Makat destekleme fiyatları belirlenmesinde politik kaygıların ağır basması nedeniyle, bazı yıllarda, tekel çok fazla alım yaptığı için elinde önemli miktarda stok kalmıştır.

Tütün üretiminde yıldan yıla dalgalanmalar meydana gelmesi ve fiyatlarının istikrarsız bir gelişme göstermesi aynı zamanda döviz gelirlerinin de bozulmasına yol açacağından, destekleme fiyatları belirlenmesi yoluyla, tütün fiyatlarına müdahale edilmesi devlet için hemen hemen bir zorunluluktur.

Tütün piyasalarında Tekel Genel Müdürlüğü ile tüccar yan yana faaliyette bulunur. Tekel Genel Müdürlüğü hem ihracat hem de iç tüketimin karşılanması amacıyla alımlarda bulunduğu halde, tüccar yalnızca ihracat amacıyla alımlarda bulunur. Bazı yıllarda, devletin elinde önemli stoklar bulunması dolayısıyla dış piyasalara, iç piyasa fiyatından daha ucuz tütün ihraç edilmesi tüccarların şikayetlerine yol açmıştır.

Tekel Genel Müdürlüğü, karşılığında Merkez Bankası'ndan kredi sağlamak amacıyla, 30-5-1939 tarih ve 3627 sayılı kanuna dayanarak, kendi döner sermayesine eşit miktarda Hazine kefaletini Hazine Bono çıkarabilmektedir. 1970 yılından sonra finansman ihtiyacı genel bütçeden sağlanmaya başlanmıştır.

III.1.3. Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri

1935 yılında ve 2834 sayılı, Tarım satış Kooperatifleri ve birlikleri hakkındaki kanuna dayanarak kurulmuştur. Bir bölgede üç kooperatif biraraya gelerek bir birlik oluşturulabi-

lır. Ancak aynı bölgede, aynı ürün için, birden fazla birlik oluşturulamaz.

Başlıca tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ile destekledikleri ürünler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

Fisko birlik tarafından:

Fındık 1962 yılından itibaren

Tariş, Antbirlik ve Çukobirlik tarafından:

Kütlü pamuk 1966 yılından itibaren

Çiğit 1969 yılından itibaren

Tariş tarafından:

Çekirdeksiz kuru üzüm 1965 yılından itibaren

Çekirdekli kuru üzüm 1976 yılından itibaren

Tariş ve Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliği tarafından:

Zeytinyağı 1966 yılından itibaren

Tariş,

1969 yılından itibaren

Güneydoğu T.S.K. ve b.

Tariş tarafından:

Kuru incir 1966 yılından itibaren

Güneydoğu Fıstık Kooperatifleri Birliği tarafından:

Antep fıstığı 1968 yılından itibaren

Trakya Yağlı Tohum Kooperatifleri Birliği tarafından:

Ayçiçeği 1969 yılından itibaren

Tiftik Yaprağı Kooperatifleri Birliği tarafından:

Tiftik 1970 yılından itibaren

desteklenmeye alınmıştır. 1969 yılında Ayçiçeği yağı da destekleme kapsamına alınmış, Ancak bu uygulama 1970 yılında son bulmuştur. (4)

Bu kooperatiflerin amaçları; üye üreticilerin ürünlerine alıcı bulmak, piyasada fiyat istikrarını sağlayıcı düzenlemelerde bulunmak, üreticilerle birlikte tüketicileri de ko -

(4) Yücel Ergün, "Tarımsal Ürün Destekleme Anımlarının Kırsal Kesimde Gelir Paylaşımına Etkileri", Maliye Tetkik Kurulu Araştırmaları, cilt -2, 1975, ss. 53-57.

rumaya çalışmak, aracıları ortadan kaldırmaktır.

Hükümetin Tarım Satış Kooperatifleri aracılığıyla hazırlarında sürekli olmak üzere, destekleme alımları yoluyla fiyatlarına müdahale ettiği ürünler, genellikle ihracat içinde önemli yer tutan ürünlerdir.

Kooperatiflerin personeli ve müdürleri Ticaret Bakanlığı tarafından atanmaktadır. Kooperatif üyeleri alınan kararlar ve izlenen politikalar üzerinde bir dereceye kadar etkili olabilmektedirler. Ayrıca kooperatifler, ortak içi ve ortak dışı alımlarlarda bulunabilirler.

Çok sayıda ürünün destekleme alımlarını yapmakla görevlendirilen kooperatifler, uygulamada devlet adına bu işlemleri yapan aracılara durumuna gelerek kendi ilkelerine ters düşmektedirler. İlke olarak siyasal açıdan bağımsız olması gereken bu kooperatifler gerçekte destekleme alımlarını yürüten, hükümetin bir aracı durumundadırlar.

Tarım Satış Kooperatifleri aracılığıyla ürün fiyatlarına ilk müdahale 1950 yılında, 838 sayılı kararname uyarınca olmuştur. Bu kararnameye göre satın alınacak pamuk, piyasa fiyatı üzerinden Sümerbank'a devredilecekti ve pamuk alım maliyeti ile satış fiyatı arasındaki fark, "Milli Koruma Fonu" adı altındaki bir fondan karşılanacaktı. Ancak fon, bu işlevi yeterince yerine getiremiyordu. Ziraat Bankası'nın bu alanda kullanacağı kredi miktarı ise sınırlıydı. Böylece 1953 yılından itibaren Ziraat Bankası birliklerin senetlerini Merkez Bankası'nda reeskont ettirmeye başladı. Devlet kooperatiflerin yapacağı alımlardan doğacak zararları karşılamayı taahhüt etmesine rağmen uygulamada gereğince değerlendirilemeyen destekleme ürünleri dolayısıyla zararlar meydana gelmiştir. (5)

(5) Aydemir Apkm, Türkiye'de Tarım Fiyatları ve Destekleme Alımları Sistemini Reorganizeasyonu, İstanbul 1967. İsmi Teklifler, Ekonomik ve Sosyal Etadler Konferansı

III.2. Avrupa Ekonomik Topluluğunda Tarım Ürünlerinde Fiyat Oluşumuna Müdahale Politikası

Avrupa Ekonomik Topluluğu 25-Mart-1957 yılında, Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda'nın meydana getirdiği bu entegrasyona "Ortak Pazar" adı da verilir.

Topluluğu oluşturan ülkeler, özellikle sanayileşmiş ülkeler olmalarına rağmen, ekonomilerinde tarım sektörü önemli bir yer tutar. Bu nedenle kuruluşunda yalnız sınıai ürünler için değil tarımsal ürünler için de bir "Ortak Pazar" oluşturulması ve tarım ürünleri dolaşımının serbestliğe kavuşturulması öngörülmüştür. Ancak tarım ürünlerinde serbestlik sağlamak, her ülkede bu alanda uygulanan politikalar farklı olduğundan, sınıai ürünlere göre daha güçtür.

3 ile 11-Temmuz-1958 tarihleri arasında Stresa'da düzenlenen konferansta, üye ülkelerin tarımsal yapıları ve sorunları incelenerek birtakım amaçlar saptanmıştır. Ortak tarım politikasının temel amaçları şunlardır:

a) Tarım kesimi üreticilerinin gelirlerini yükseltmek ve onlara daha adil bir yaşam düzeyi sağlamak amacıyla, tarımda yeni teknikleri geliştirmek ve işgücünün verimliliğini arttırıcı önlemler almak.

b) İzlenen mali yardım politikaları daha çok üreticileri korumaya yönelik olmasına rağmen amaç, bir ölçüde de tüketicileri korumaktır. Bu amaç tüketicilere, uygun fiyatlar sağlanarak gerçekleştirilmeye çalışılır.

c) Pazarları istikrara kavuşturmak amacıyla, ithalat ve ihracat gözönüne alınarak, pazar ve üretim arasında sıkı bir denge sağlamak.

d) Az gelişmiş bölgelere yardımda bulunmaktır. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılacak araçlar şöyle

belirlenmiştir:

- Ortak bir dış ticaret politikası,
- Ortak bir fiyat politikası,
- Ortak bir finansman kurumunun oluşturulması.

Topluluğu oluşturan ülkelerde, daha önceki yıllardan beri fiyat desteği yönteminin uygulanması, topluluk içinde de bu yöntemin yaygın bir şekilde uygulanmasına neden olmuştur. Bu yöntem, toplam tarımsal üretimin %72'sini kapsar. fiyat desteği politikası değişir gümrük vergileri ortak gümrük politikasıyla desteklenmektedir.

Ortak tarım politikasının amaçlarını gerçekleştirmek üzere finansman ihtiyacının karşılanması için yoğun çalışmalar sonucunda " Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu" (Fonds Europeen d'orientation et de Garanti Agricole) kurulmuştur. Fon mali yardımlarını garanti ve yönelim kısmı aracılığıyla dağıtır.

III.2.1. Tarım Sektörü ve Türk-A.E.T. İlişkileri

Tarım sektörü açısından Türk-A.E.T. ilişkileri, Ankara Anlaşması ile düzenlenmiştir. Bu ortaklık anlaşmasının amacı:

"Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasının ve Türk halkının çalıştırılma seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektedir. (Madde 2) " (6)

Ankara Anlaşması ile Türkiye ve A.E.T. arasında bir "Gümrük Birliği" kurulmuştur. Gümrük Birliği hem sanayi ürünle-

---

(6) Vural savaşı, "Türkiye ve A.E.T.", İstanbul 1983, s.127'den naklen, (Ankara Anlaşması Madde 2).

rini hem de tarım ürünlerini kapsar. Ancak Katma Protokol'de, Ankara Anlaşması'nın bu hükümlerine aykırı olarak tarım ürünlerinde gümrük birliği kabul edilmemiş, "tercihli bir rejim"e alınmıştır. (Katma Protokol, Madde:35)

Türk tarım ürünlerinin gümrük birliği dışında bırakılması, Türkiye açısından önemli sorunlar ortaya çıkarmıştır. Türkiye ile A.E.T. ülkelerinin, gelişmişlik düzeylerinin farklı olmasından dolayı, tarım kesimine mali yardım biçimleri birbirine benzese de amaçları başka başkadır. Türkiye'nin , A.E.T. gibi sanayileşme sürecini tamamlamış ülkelerin oluşturduğu bir toplulukla ortak bir politikaya yönelmesinin amacı, ihracatı için pazar bulma isteğidir. Oysa gümrük birliğinin kaldırılması, durumu Türkiye'nin aleyhine çevirir. Ankara Anlaşması ile gerçekleştirilmek istenen, taraflar arasında "aralıksız ve dengeli" ilişkilerin sürdürülmesi amacı böylece dengeli olmaktan çıkarılmıştır. Tarım ürünleri kapsamına, ihracatta önemli döviz kaynağı olan ürünlerin girmesi iç dengeyi de etkilemiştir.

Türk tarım ürünlerinin gümrük birliği dışında bırakılmasının, destekleme alımları yönünden doğurduğu sonuç ise A.E.T.'nin , destekleme alımlarının finansmanı ve tarımsal alt yapının iyileştirilmesi amacıyla kurmuş olduğu, Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'ndan, Türkiye'nin yararlanma olanağının kaybolmasıdır.

IV. B O L Ü M

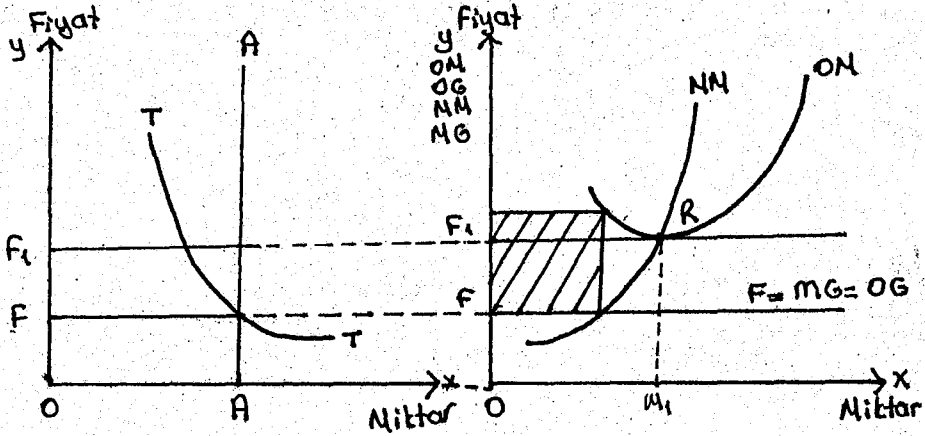
EKONOMİK DEĞERLENDİRME

IV.1 Mikro Açından Değerlendirme

IV.1.1. Taban Fiyatları Politikasının Üreticiler Üzerine Etkileri

Türkiye ve A.E.T. içinde, tarım kesimine yapılan mali yardım politikalarının amacı, büyük ölçüde üretici gelirlerini aşırı fiyat dalgalanmalarından koruyarak, onlara daha uygar bir yaşam düzeyi sağlamaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için, tarım kesimine diğer mali yardım çeşitlerinden daha yaygın olarak, "Taban Fiyatları ve Destekleme Alımları Politikası" uygulanmaktadır.

Taban Fiyatları ve Destekleme Alımları Politikası, çeşitli işletmeler üzerinde, onların maliyet yapılarına bağlı olarak değişik etkiler yaratmaktadır. Durumu şekil üzerinde açıklayabiliriz.

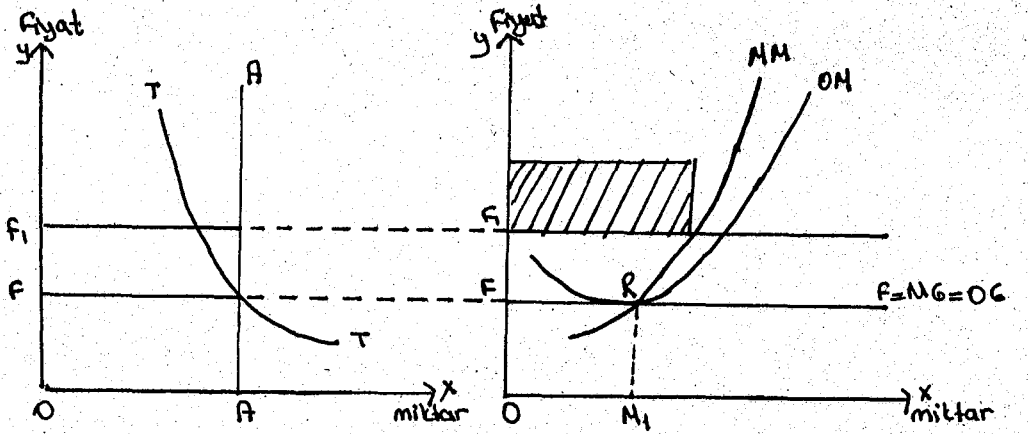

(Şekil-IV-1)

Tarım kesimine daha çok tam rekabet şartlarının uygun olmasından dolayı, çizimlerde bu piyasa model olarak alınmıştır. Tam rekabet piyasasında fiyatlar arz-talep koşullarına göre belli olacağından işletme fiyatlar üzerine etki yapamaz. Bu nedenle fiyatlar, (x) eksenine paralel olarak çizilmiştir. Tam rekabet piyasasında firma, marjinal maliyetinin, marjinal gelirinine eşit olduğu üretim hacminde dengeye gelir. Yani:

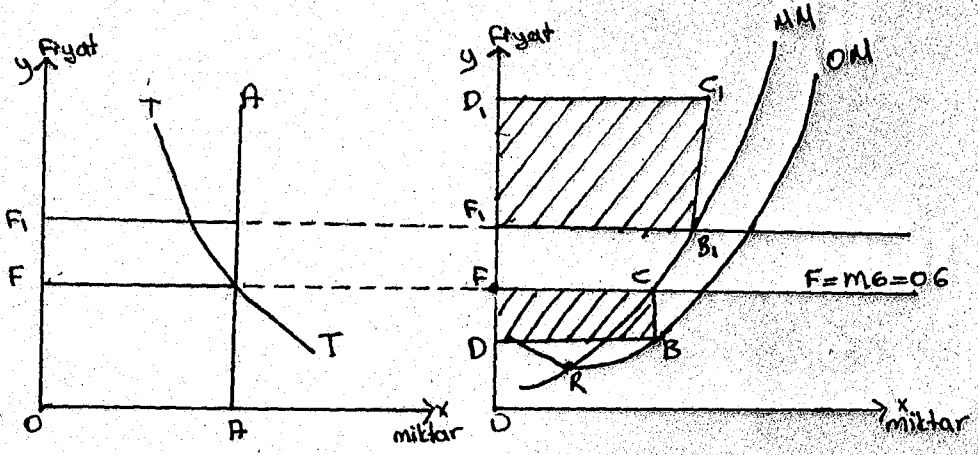
$$F=MG=OG \text{ olmalıdır.}$$

Firmanın karlı olabilmesi için, satış sonucu elde ettiği ortalama gelirinin, ortalama maliyetlerinden büyük olması gerekir. (Şekil-IV-1)'de fiyat (F) iken, firmanın ortalama geliri ortalama maliyetlerinin altında kalmaktadır ve taralı alan kadar zarar etmektedir. Yani ele alınan bu ilk işletme, "Marjinal Altı" bir işletmedir. Devlet fiyatları (F_1) olarak belirleyip bu tip işletmelere mali yardımda bulunduğu anda işletmenin zararı azalmakta ve OF_1RM_1 alanı kadar normal kâra geçmektedir.

(Şekil-IV-2)

(Şekil-IV-2)'deki işletmede, fiyat (F) iken, MM eğrisi OM eğrisini kesmekte ve OM eğrisi aynı noktada, OG'e eşit olmaktadır. Yani marjinal maliyetlerin, marjinal gelire eşit olduğu noktada (R) firma zaten normal kârı sağlamaktadır. Fiyatın (F_1) olarak belirlenmesi işletmenin tarafsızalan kadar kâr etmesini sağlayacaktır.

(Şekil-IV-3)

(Şekil-IV-3)'deki işletme ise, (F) fiyatında zaten DFGB alanı kadar anormal kar eden marjinal üstü bir işletmedir. Bütün işletmelere fiyatlar (F_1) düzeyinde belirlenerek yapılacak mali yardım anormal karı daha da arttıracak ve $F_1D_1C_1B_1$ düzeyine çıkaracaktır. (1)

Destekleme politikalarının farklı işletmeler üzerinde farklı etkiler yaratması özelliği uygulamada bu durumdan küçük üreticilerin olumsuz etkilenmesine yol açmıştır.

(1) Şekillerin çizilmesinde, Aykut Herakmen, "Türkiye'de Tarım sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A.", Ankara 1969, Adli eserinden yararlanılmıştır.

"... işletmeler büyüdükçe pazarlanan miktarların artmasıyla, Devlet tarafından yapılan fiyat desteğinden yararlanma tutarı artmakta, Ayrıca iç tüketimde konu olan buğday gibi ürünlerde destek fiyatından, bu ürünleri kısmen de pazardan almak durumunda bulunun kendine yetersiz işletmeler olumsuz etkilenebilmektedir." (2)

Üreticilerin, taban fiyatları belirlenirken gözönüne alınmasını istediği diğer bir nokta da enflasyon oranı ve dolar kurudur. Üreticinin üretimini devam ettirmesi için kullandığı girdi fiyatlarının yanı sıra, kendisinin ve ailesinin yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli tüketim mallarının fiyatları da yıldan yıla artmaktadır. Yine doların her yıl değer kazandığı bir ortamda, ihracatçının, bir yıl önce üreticiden aldığı ürünü, bir yıl sonra satması durumunda kendisi kar ederken; üretici zarar görmektedir.

Devletin destekleme alımları yapmakla görevli kuruluşlarının yeterince etkin çalışmaması ve tarım kesimi çalışanlarının yeterli bir örgütlenmeye sahip olmamaları dolayısıyla, üretici üretimini yapması için gerekli finansman ihtiyacını karşılamak için aracılara borçlanmak zorunda kalmıştır. Ürünün, üreticiden tüketiciye ulaşmaya kadar, aracılardan aldıkları payın yüksek olmasından dolayı, fiyatı yükselir. Bu durumdan hem üreticiler hem de tüketiciler zarar görmektedir. (3)

Maliyet farklılıklarının yeterince dikkate alınmaksızın taban fiyatlarının belirlenmesi üreticiler açısından birtakım sorunlar yaratmıştır. Bu sorunlar taban fiyatlarının (bazı ürünlerde) düşük belirlenmesinden olduğu kadar, ödemelerin peşin yapılmasından da doğmaktadır. Örneğin: 1983 yılı içinde pamuk taban fiyatlarının, üreticilerin maliyetlerinden düşük belirlenmesi tepkiyle karşılanmış ve üreticilerin, destekleme alımı yapan ku-

(2) Yeni Strateji ve Kalkınma Planı, III. Beş Yıl, (1973-77), T.C. Başbakanlık D.P.T., s:122

(3) Türk Makine Mimar Odaları Birliği, Ziraat Makinacıları Odası, "Tarım Ürünleri Maliyet Esasları", İstanbul 1977, ss 22.

ruluşlara ürünlerini satmayacaklarını bildirmelerine yol açmıştır.

II. Bölüm'de, ülkemizde taban fiyatları belirlenirken maliyet formülüne yakın bir yol izlendiği; ancak maliyetlerin belirlenmesinde güçlüklerle karşılaşıldığı ve üreticilerin bile kendi maliyetlerini bilemedikleri açıklanmıştır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, maliyetlerin daha gerçekçi bir şekilde saptanabilmesi için gerekli bilimsel birikimin oluşmaya başladığını düşündürmektedir. Örneğin; Adana Ziraat Odası, 1983 ortalarında, bir kilo kütlü pamuğun doksan sekiz liraya mal olduğunu; yine aynı günlerde Ege'li patates üreticileri bir kilo patatesin onüç, ondört lira ettiğini kamuoyuna açıklamışlardır. Bu çalışmalar devam ettirilip, maliyetleri daha gerçekçi bir şekilde ortaya çıkaracak çözümler bulunabilir ve taban fiyatları belirlenirken bu çalışmalardan yararlanılabilir. (4)

Üreticilerin korunması ve ürünün kalitesinin iyileştirilip, fiyatının uygun bir düzeyde belirlenmesi için destekleme alımı yapmakla görevli kuruluşların daha etkin çalışması sağlanarak üreticiye peşin ödemelerde bulunulmalı, üretici aracılarının elinden kurtarılmalı, tarım kesimi çalışanlarının üretim ve örgütlenme konusunda eğitilmeleri sağlanmalıdır. Taban fiyatları belirlenmesinde temel ölçü, üreticinin geçimini sağlamaya ve ürününü aracılar kaptırmamağa elverişli düzeyde bir gelire kavuşturulması olmalıdır.

IV.1.2. Tüketiciler Üzerindeki Etkileri

Tarım gelirlerinin, Milli Gelir içinde önemli yer tuttuğu az gelişmiş ülkelerde, bu kesimde meydana gelen istikrarsızlık, ekonominin diğer büyüklükleri üzerinde olduğu gibi; genel fiyat seviyesi üzerinde de önemli değişiklikler yaratır. Genel fiyat seviyesinde meydana gelen bu değişiklik ekonomi üzerinde enflasyonist baskılara yol açabilmektedir.

(4) "Adana Çiftçi Birliği: Bu Taban Fiyatla Üretici Pamuğunu Devletle Satmaz", Cumhuriyet Gazetesi, 7-Ağustos-1988, s. 9.
43

Tarım ürünleri fiyatlarındaki değişmeler geniş bir nüfus grubunu ilgilendirir. Çünkü tarımsal ürünler temel ihtiyaç maddelerini kapsar niteliktedir ve bu özelliğinden dolayı hemen hemen nüfusun tamamını, daha çok da dar ve sabit gelirlileri etkiler.

Devlet tarımsal ürünlerin bu özelliklerini göz önüne alarak, onların fiyatlarının oluşumuna müdahale eder. Böylece tarım kesiminde meydana gelen istikrarsızlıklardan kaynaklanan genel ekonomik dengesizliği önlemeye çalışır. Uygulanan destekleme fiyat politikasının amacı, anlaşılacağı gibi sadece tarım kesimi üreticilerini korumak değil; fiyat istikrarını sağlayarak aynı zamanda tüketicileri de korumaktır.

Üretimin çeşitli nedenlerle normal düzeyinin altında kaldığı yıllarda devlet, destekleme fiyat politikası izlemediği takdirde tüketici fiyatları yükselecek, bu da tüketici gelirlerin de düşmelere neden olacaktır. Devlet ürünün sınırlı olduğu yıllarda kendi kuruluşları aracılığıyla bir yandan stoklarını piyasaya sürerek, bir yandan da kıtlığı çekilen ürünü ithal ederek durumdan tüketicilerin zarar görmesini önlemeye çalışmaktadır.

Tarımsal fiyatların tüketime etkisi ürün cinsine göre de değişir. Ürün ekmek-buğday cinsi bir ürünse ve çok yoğun bir şekilde üretiliyorsa, üreticinin perakende ekmek fiyatı içindeki payı yok denecek kadar azdır. Tavuk-yumurta gibi talep fiyat esnekliği birden büyük olan ürünlerde üretici payının yüksek olması tüketim fiyatlarına önemli ölçüde etkiler. (5)

Uygulamada, yıllar itibarıyla taban fiyatları, bazı yıllar bir önceki yıla göre çok küçük bir miktarda arttırılarak veya hiç arttırılmadan bir önceki yılın fiyatı düzeyinde devam etmekte; bunu ekonominin dengesini bozacak nitelikte yüksek fiyat düzenlemeleri izlemektedir. Bu durum tarım ürünlerinin, tarım dışı kesimlerde girdi olarak kullanılmasından dolayı maliyetlerin ve genel fiyat düzeyinin yükselmesine yol açarak, tüketicileri olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Bu nedenlerle belirlenecek taban fiyatları üretici-tüketici-ihracatçı fiyatlar arasında dengeyi sağlayacak düzeyde olmalıdır.

(5) İlhan Özer, "Tarımsal üretim ve Destekleme Fiyatları", Maliye Dergisi, sayı: 20, (Mart-Nisan) 1976, ss. 8-10.

IV.2 Makro Açıdan Değerlendirme

IV.2.1. Taban Fiyatları Politikasının Üretim Üzerindeki Etkileri

Fiyat yükselmelerini önleyerek bir yandan tüketicileri; aşırı fiyat düşmelerini engelleyerek diğer bir yandan da üreticileri korumak amacıyla uygulanan taban fiyat politikaları, kısa dönemli bu amaçlara başarı ile gerçekleştirdiğinde; üretim artışı ve gelir dağılımının ıslahı gibi uzun dönemli amaçların gerçekleştirilmesinde de etkili olur.

Belirli bir ürün için belirlenen taban fiyatı, genellikle o ürünün üretiminin artmasını sağlar.⁽⁶⁾ Çünkü bu uygulama ile üretici için istikrarlı bir piyasa hazırlanmış olur. Hazırlanan kalkınma planlarında genellikle bu durum şöyle belirtilmektedir:

"Parımda fiyat politikası üretkenliği arttırıcı bir araç olarak kullanılacaktır." (7)

Ancak üretim artışları tek başına anlamlı değildir; aynı zamanda talep düzeyi ile uyum halinde olmalıdır. Yani devamlı şekilde üretim fazlasına yol açan ürünlerin alternatif üretimleri teşvik edilmeli ve stok fazlalarının önüne geçilmelidir. Meydana gelen stok fazlaları ek bir maliyet gerektirdiği gibi, ürünün kalitesinin de düşmesine yol açar ve ekonomi üzerinde enflasyonist etkiler yaratabilir.

Stok fazlalarının önlenmesi için IV.5 yıllık kalkınma planında öngörülen:

"Devlet desteğine alınan ürünler için bir üretim planlaması yapılacaktır; çiftçilerin hangi alanda üretime ağırlık verirlerse daha çok yarar sağlayabilecekleri önceden duyurulacaktır." (8)

amaç gerçekleştirilmelidir. yine belirli bir yılda, üretimin taban fiyatları politikası yoluyla doğrudan etkilenmesi amaçlanı-

(7) II.5 Yıllık Kalkınma Planı, (1968-72), ^{Makro} T.C. Başbakanlık D. P.T. , s:308.

(8) IV.5 Yıllık Kalkınma Planı, (1979-83), ^{Makro} T.C. Başbakanlık D. P.T. , s:289.

(6) "Destekleme Alınları Üretimi Artırıyor", Milliyet Gazetesi, 10-Ağustos-1977, s. 4

yorsa, fiyat ilanın ekimden önce yapılması gerekir. (9)

Bölümün sonundaki (Tablo IV,2)'de destekleme kapsamındaki ürünlerin 1977-82 dönemi içinde ekiliş, verim ve üretim değerleri yer almaktadır. Tablodan görüldüğü gibi destekleme kapsamındaki ürünlerin üretimleri yıldan yıla artış göstermektedir. Örneğin; Arpa'da altı yıl içinde üretim 4750 bin ton'dan, yaklaşık %35 bir artışla 6400 bin ton'a ; şekerpancarında ise 8.994.906 bin ton'dan, yaklaşık %54 artışla 12.732.461 bin ton'a çıkmıştır. Yine tablo incelendiğinde görüleceği üzere üretim artışları, verim artışlarıyla (bazı ürünlerde) paralel bir yol izlemiştir.

İzlenen taban fiyatları politikasının, üretim artışları ile ilişkisini belirlemek için bir kaç üründe korelasyon katsayısını hesaplayabiliriz. Eğer bulduğumuz katsayı 0,5 ile 1 arasında ise fiyat ile üretim miktarı arasında olumlu bir ilişki den sozedebiliriz. (10)

Buğday:

Yıllar	(000ton) Üretim(Y)	(krş/kg) Taban (X) Fiyatları	$x_i = X - \bar{X}$	$y_i = Y - \bar{Y}$
1974	11000	120	-427.8	-5012.2
1975	14750	212	-335.8	-1262.2
1976	16500	234	-313.8	487.8
1977	16600	258	-289.8	647.8
1978	16700	286	-261.8	687.8
1979	17500	325	-222.8	1487.8
1980	16500	430	-117.8	487.8
1981	17000	1050	502.2	987.8
1982	17500	2016	1468.2	1487.8
	$\Sigma Y = 144110$	$\Sigma X = 4931$		

(10) Korelasyon katsayısı iki değişkenin ne ölçüde birlikte ortaya çıktığını gösterir.

(9) İlhan Özer, "Tarım Ürünlerinin Desteklenmesi", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, Sayı 133, Mart 1977, s: 10.

x_i^2	y_i^2	$x_i \cdot y_i$
183012,84	25122148	2144219,1
112761,64	1593148,8	423846,76
98470,44	237948,84	- 153071,64
83984,04	419644,84	- 187732,44
68539,24	473068,84	- 180066,04
49639,84	2213548,84	- 331481,84
13876,84	237948,84	- 57462,84
252204,84	975748,84	496073,16
2155611,20	2213548,8	2184387,9

$$\sum x_i^2 = 3018100,92 \quad \sum y_i^2 = 33486748 \quad \sum x_i \cdot y_i = 4338712$$

$$\bar{X} = \frac{4931}{9} = 547,8$$

$$\bar{Y} = \frac{144110}{9} = 16012,2$$

$$S_{x_i} = \sqrt{\frac{\sum x_i^2}{n}} = \sqrt{\frac{3018100,92}{9}} = \sqrt{335344,54} = 579,08$$

$$S_{y_i} = \sqrt{\frac{\sum y_i^2}{n}} = \sqrt{\frac{33486748}{9}} = \sqrt{3720749,7} = 1928,9$$

$$r = \frac{\sum x_i \cdot y_i}{n \cdot S_{x_i} \cdot S_{y_i}} = \frac{4338712}{9 \cdot 579,08 \cdot 1928,9} = 0,431$$

$$r = 0,431$$

Şekerpancari:

Yıllar	(ooo ton) Uretim(Y)	(krş/kg) Taban(X) Fiyatları	$x_i = X - \bar{X}$	$y_i = Y - \bar{Y}$
1974	5707	30	-97,7	-2995
1975	6949	40	-87,7	-1753
1976	8000	50	-77,7	- 702
1977	9400	58	-69,7	698
1978	8837	62	-65,7	135
1979	8760	80	-47,7	58
1980	6766	130	2,3	-1936
1981	11165	300	172,3	2463
1982	12732	400	272,3	4030
$\Sigma Y = 78316$		$\Sigma X = 1150$		

x_i^2	y_i^2	$x_i \cdot y_i$
9545,29	8970025	292611,5
7691,29	3073009	153738,1
6037,29	492804	54545,4
4858,09	487204	- 48650,6
4316,49	18225	- 8869,5
2275,29	3364	- 2766,6
5,29	3748096	- 4452,8
29687,29	6066369	424374,9
74147,29	1624900	1097369
$\Sigma x_i^2 = 138563,61$	$\Sigma y_i^2 = 39109996$	$\Sigma x_i y_i = 1957899,4$

$$\bar{X} = \frac{1150}{9} = 127,7$$

$$\bar{Y} = \frac{78316}{9} = 8702$$

$$\sigma_{x_i} = \sqrt{\frac{\sum x_i^2}{n}} = \sqrt{\frac{138563,61}{9}} = \sqrt{15395,95} = 124,08$$

$$\sigma_{y_i} = \sqrt{\frac{\sum y_i^2}{n}} = \sqrt{\frac{39109996}{9}} = \sqrt{4345555,1} = 2084,5$$

$$r = \frac{\sum x_i \cdot y_i}{n \cdot \sigma_{x_i} \cdot \sigma_{y_i}} = \frac{1957899,4}{9 \cdot 124,08 \cdot 2084,5} = 0,841$$

$$r = 0,841$$

Hesaplamalar yapılırken 1974-1982 yılları arasındaki döneme ait üretim miktarları ile her bir üretim miktarı için, bir önceki yıla ait taban fiyatları ilişkilendirilmiştir. (1) Çünkü ülkemizde destekleme fiyatları genellikle hasattan hemen önce ilan edilmektedir. Bu nedenle fiyatların üretim üzerindeki etkisi, üreticinin takip eden yıllarda düşünce ve bekleyişleri üzerinde olmaktadır.

Sonuçlardan anlaşılacağı gibi, şekerpancarında üretim miktarları ile taban fiyatları arasında çok sıkı bir ilişki gözlenirken; buğdayda daha zayıf bir ilişki söz konusudur. Ancak üretimde meydana gelen değişmeler incelenirken sadece taban fiyatlarının göz önüne alınması bizi yanıltabilir. Çünkü ülkemizde destekleme kapsamına giren ürünlerin çoğunda üretim, doğa şartlarına bağlı olarak yıldan yıla dalgalanmalar göstermektedir. yine aşağıda (Tablo IV-1)'de görüleceği gibi 1950-75 dönemi içinde, pazara yönelik olarak üretilen endüstriyel bitkiler ve sebze ve mey-

(1) Korelasyon hesaplamalarında, taban fiyatları bağımsız değişken (X); Üretim miktarı ise bağımlı değişken olarak alınmıştır.

velerin üretimi tahıllara oranla daha hızlı artmaktadır. Bu da hesaplamada çıkan sonucun tutarlı olabileceğini bize gösterebilir .

T A B L O IV - 1

Çeşitli ürünlerin üretimindeki Değişmeler (1950-75) (1968 cari fiyatlarıyla) (000 T.L.)						
Ürün türü	1950-51-52 ortalaması	%Pay	1960-61-62 ortalaması	% Pay	1973-74-75 ortalaması	%Pay
Tahıllar	6850236	44,64	9604667	41,69	12450762	37,40
Baklagil- ler	500906	3,26	707731	3,07	794293	2,39
Endüstri ⁽¹⁾ yel bitki ler, yağlı tohumlar						
yumru bit.	2667653	17,38	4154425	18,03	7894370	23,72
sebzeler	932165	6,07	1596350	6,93	2348033	7,05
Meyveler	1895917	12,35	3804372	16,51	6780517	20,37
Diğerleri ⁽²⁾	2501093	16,30	3172021	13,77	3018120	9,07
TOPLAM	15347970	100,00	23039566	100,00	33286095	100,00

(1) kavun, karpuz milli gelir istatistiklerinde bu grupta yer almasınakarşın burada ekili alanların dağılışı ile tutarlılık sağlamak amacıyla sebzeler içinde yer almıştır.

(2) Diğerleri grubu nun çok büyük bir bölümü ot ve saman, kalanı ise kendi kendine yetişen bitkilerdir.

Kaynak: Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, teknoloji ve Toprak Bölüşümü. T.C. Başbakanlık D.P.T s:134
1950-75 döneminde;

"Tütün ve zeytin dışındaki endüstriyel bitkiler, yağlı tohumlar, yumru bitkiler ile meyvelerin üretim artış hızları, tahıl üretiminin te-

mel kaynağı olan, buğdayın üstündedir. ve bu üstünlük şekerpancarı , pamuk, ayçiçeği, Limon, mandalina, portakal ve çayda, buğday üretim artış hızının bir kaç katına ulaşmaktadır." (12)

Tahıllar ve endüstriyel bitkilerin, üretiminde meydana gelen değişmelerle birlikte, ekim alanları da incelendiğinde (Tablo IV-2) buğday, arpa gibi tahılların ekim alanları daralır veya değişmezken; ayçiçeği, şekerpancarı, soya gibi ürünlerde giderek genişlemektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki; Taban fiyatları, üretim artışları üzerinde diğer faktörlerle birlikte etkili olabilmektedir. Taban fiyatları yanında, iklim koşulları, kullanılan girdiler , fiyatların ekimden önce ilan edilip edilmemesi, desteklenen ürünün endüstriyel bitki olup olmaması ve buna bağlı olarak ekim alanlarının genişliği gibi faktörler üretim artışlarına önemli etkilerde bulunmaktadır.

IV.2.2. Toplam Talep Etkisi

Devlet harcamalarının, kamu yatırımları ve cari harcamalarının dışında kalan diğer türlerinden biri olan mali yardımlar toplam talebe aynen eklenmezler.

"Bu tür harcamalar, onları elde eden kişilerin marjinal tüketim meyline (t) bağlı olarak toplam talebe yansır, bir başka deyişle bu harcamaların ancak tasarruf edilmeyen kısimları, ... toplam talebe eklenir." (13)

Ancak mali yardımlardan yararlanan çiftçilerin gelir düzeyleri çok düşük ise, mali yardımın tümünü tüketime ayırmak zorunda kalabilirler. Böyle olduğu takdirde mali yardımlar aynen toplam talebe yansiyarak toplam talebi arttırırlar.

(12) Oktay varlıer, Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü, T.C. Başbakanlık D.P.T. s:118
(13) Vural savaş, İktisat Politikasına Giriş, 2.B, İstanbul 1982, s:245.

"... çünkü, bilindiği gibi, az gelişmiş ülkelerde enflasyon "yapısal" karakterdedir. Daha açık bir deyişle bu ülkelerin üretim yapısı, (tarımsal ve endüstriyel) gereği gibi gelişmemiştir. Birçok ürün üretilmediği gibi, üretilenler de talebe oranla yetersizdir. Bunun için geliri ve dolayısıyla toplam talebi arttırıcı her gelişme enflasyoncu baskılar yaratır... Bu "yapısal" çıkamaz" kalkınmanın, belli ölçülerde, enflasyonsuz olamayacağını düşündürmektedir." (14)

Buraya kadar devletin mali yardımlar yaparak üretici gelirlerinde artışlar sağlamaya çalışmasının ekonomideki genel toplam talep üzerine etkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Taban fiyatları politikası uygulamasının, ekonominin diğer kesimlerinin desteklenen ürünlere olan toplam talebine nasıl etki edeceği ise aşağıda açıklanmaya çalışılacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi, taban fiyatlarının üretim artışı üzerinde etkili bir araç olarak kullanılması tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda bu üretim artışları talep düzeyi ile uyumlu olmalıdır. Bunu sağlamak için üretimi, talebin den daha az olan ürünlerde taban fiyatları üretimi özendirerek şekilde kullanılmalı; üretimi talebinden fazla olan ürünlerin ise yine taban fiyatları politikası ile ikame ürünlerinin üretimine geçilmelidir. Devamlı stok fazlası veren ürünlerde fiyat avantajının devam etmesi hem devlete önemli maliyetler yüklemekte hem de kaynak ısrafına yol açmaktadır.

"III.111.111 doneminde destekleme fiyatlarının üreticiyi iç ve dış talebe uyumlu seçimler yapacak, toprakların verimli kullanımını gerçekleştirecek bir yönlendirme aracı olarak başka araçlarla birlikte etkinlikle kullanılması

---

(14) a.g.e. , s:249.

saglanamamıştır.... Bu dönemde destekleme fiyatlarının üreticiye yüksek karlılık sağladığı durumlarda , üretim alanları, örneğin; tütün, çay ve fındıkta olduğu gibi, doğal yetiştirme yoreleri dışına taşmış , böylece ürün fazlalıkları ortaya çıkmıştır. Buna karşılık yağlı tohumlar, çeltik, arpa vb. ürünlerin üretimi, uygulanan destekleme fiyatlarının görece yetersizliğinin de etkisiyle yeterince arttırılamamış, bazı ürünlerin iç talebinin dış alımla karşılanması zorunlu olmuş "(15)

Anlaşılacağı üzere, taban fiyatları politikasının hangi ürünlere uygulanacağını belirlemesi, tespit edilen taban fiyatlarının düzeyi ve bu politikanın en rasyonel biçimde nasıl uygulanacağı, genel ekonomi açısından büyük önem taşımaktadır.

---

(15) ^{Ankara} IV. Beş yıllık kalkınma Planı, (1979-83), T.C. Başbakanlık D.P.I., s:122

T A B L O 1 V - 2

Desteklemeye Tabi Ürünlerin Ekiliş, Verim ve Üretim Değerleri

A Ekiliş (bin hektar) B Üretim(000 ton) C Verim (kg/hektar)

ürünler	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Bugday						
A	9325	9300	9400	9020	9250	9000
B	16650	16700	17500	16500	17000	17500
C	1785	1796	1862	1829	1833	1944
Çavdar						
A	520	470	470	443	410	315
B	690	620	620	525	530	430
C	13270	1319	1319	1186	1293	1376
Arpa						
A	2620	2600	2800	2800	2965	3137
B	4750	4750	5240	5300	5900	6400
C	1813	1827	1871	1893	1990	2040
Yulaf						
A	230	225	220	197	180	175
B	370	370	370	355	325	330
C	1609	1644	1682	1802	1806	1886
Mısır						
A	580	580	585	583	580	580
B	1265	1300	1350	1240	1200	1360
C	2181	2241	2308	2127	2069	2345
Pirinç						
A	58	70	75	52	73	77
B	165	190	225	143	198	210
C	2845	2714	3000	2750	2712	2715
Nohut						
A	138	168	200	240	200	245
B	180	205	225	275	235	280
C	1304	1220	1125	1146	1175	1143
Fasülye						
A	104	100	110	114	105	106
B	160	156	165	165	160	165
C	1538	1560	1500	1447	1524	1557

Merci							
mek	A	240	177	175	191	255	623
	B	260	180	183	195	280	550
	C	1083	1015	1046	1021	1098	883
ütün							
	A	270550	299299	232505	222997	177166	-
	B	247952	292563	216585	228349	168024	-
	C	897	977	932	1024	948	-
Ş. pan-							
carı	A	249566	276972	269584	269358	360320	372311
	B	8994906	8836818	8759726	6766017	11165105	12732461
	C	36042	31905	32493	25119	30987	34198
Anason							
	A	3500	1240	3500	5750	11000	9845
	B	2700	1100	2500	3600	8000	7100
	C	771	887	714	626	727	721
Pamuk							
(saf)	A	776809	653000	612000	671700	653600	595000
	B	574874	475000	476207	500000	487500	489000
	C	740	727	778	744	746	822
Ayçiçe-							
ği	A	374000	415000	445000	575000	500000	530000
	B	455000	485000	590000	750000	575000	600000
	C	1217	1169	1326	1304	1150	1132
ındık							
	A	225960	230000	245000	247000	245300	246000
	B	290000	310000	300000	250000	350000	220000
	C	25780	24500	23000	23000	23200	22300
Soya							
	A	5400	3200	3200	3000	17000	24389
	B	5500	3400	3300	2300	15000	36000
	C	1019	1063	1031	767	882	1500
A. rıs-							
tiği	A	14500	15400	15108	16150	17406	17460
	B	40000	6300	20000	7500	25000	13000
	C	11400	11300	11600	12000	11500	12930

Kaynak : İstatistik Yıllığı ^{Ankara} 1983, D.İ.E. Yayını , s:217-222

IV.2.3 Taban Fiyatları Politikasının Kaynak Dağılımı ve İç Tica- ret Hadlerine Etkisi

IV.2.3.A Kaynak Dağılımı

Planlı dönem boyunca kaynakların etkin dağılımı konu - suna, hazırlanan planlarda yer verilmiştir. III.5 yıllık kalkın - ma planı hazırlık çalışmaları sırasında, tarımsal destekleme po - litikasının esasları belirlenirken kaynak dağılımı konusu ele a - lınmış, uygulamada kaynakların verimsiz kullanıldığı one sürül - müştür. Bu aksaklıkları gidermek amacıyla D.P.T.'nin koordina - törlüğünde bir komite kurulması kararlaştırılmıştır.

Aynı plan çalışmalarında temel amaç tarım kesiminde , uzun dönemde, optimum bir üretim bileşimine ulaşmak olarak tes - pit edilmiştir. Bu bileşimin sağlanması, nisbi fiyat yapısındaki değişimin yönü ve niteliği hakkında yargıya verilmesi için ge - reklidir. Ancak bu üretim bileşimine gerçekte ulaşılammıştır.

" ürün adedinin çok fazla olması bir yandan nisbi avantajların tesbitini güçleştirmekte, diğer yandan da ü - rün fiyatlarının herhangi birinde veya hepsinde yapılacak değişiklik - ler nispi fiyat yapısını da değiş - tirdiğinden; neticede hedef alınan üretim bileşimi ile fiilen gerçek - leşen üretim bileşimi farklılık göstermektedir." (16)

Destek fiyat politikasıyla etkin bir kaynak dağılımını sağlamak için amaç, daha öncede belirtildiği gibi, iç tüketimde o - nemli yeri olan ve üretim miktarı ihtiyacın altında kalan ürünle - rin özendirilmesi, üretimi ihtiyaçtan fazla olan ürünlerin ikame ürünlerinin üretimine öncelik verilmesi ve stok fazlaları veren ü - rünlerin üretimlerinin sınırlandırılması olmalıdır. (17)

(16) III. Beş yıllık Kalkınma Planı, Hazırlık Çalışmaları Komite Ü - raporu", Başbakanlık D.P.T., "Destek fiyat kriterleri", Mayıs 1971, s:179

(17) Mehmet Sömer, "Taban Fiyat Politikasının Ekonomik Etkileri", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Sayı 56, 1978, ss 32-36.

" Nisbi fiyat avantajı sağlanan ürünlerde üretim fazlalıkları meydana geldiğinde alternatif üretimin teşviki gerçekleştirilememiş bir kere fiyat avantajı sağlanmış olan ürüne bu avantajı her yıl değişen oranlarda yeniden sağlandığından destekleme uygulaması sonucu kaynak dağılımının daha rasyonel hale getirilmesi beklenirken aksine uygulama kaynakların etkin olmayan biçimde dağılımını arttırmıştır." (18)

Öte yandan ürünler arası nisbi fiyat yapısında değişimler yaratarak üretimi yönlendirmeye çalışmak, Türkiye tarımsal üretiminin düşük arz esnekliğine sahip olması dolayısıyla güçtür. Tarım ürünleri arzı, fiyatlar karşısında yeterince duyarlı değilse destek fiyat yolu ile arzı yönlendirmeye çalışmak, tek başına bir anlam taşımaz. Diğer fiyat dışı araçlar da birlikte kullanılmalıdır.

Belirlenen taban fiyatlarının üretimden sonra ve alternatif ürünlerde ayrı ayrı zamanlarda ilan edilmesi, fiyatların üretim kararlarında etkili olmasını onlemektedir.

Bir kere fiyat avantajı sağlanarak desteklenen ürünlerde, bu avantajın her yıl devam ettirilmesi üreticilerin bu ürünlerin üretimine yönelmelerine neden olarak, toprakların verimliliğini düşürmüş ve kaynakların israfını arttırmıştır.

iv.2.3.B. İç Ticaret Hadleri

İç ticaret hadleri, iki ekonomik sektörden her birinin ürettiği mal ve hizmetlerin birbirleriyle değişim oranını gösterir. Bu oran hesaplanırken genellikle aralarında ticaret haddi hesaplanacak sektörlerin birbirine ait sektörel fiyat endeksleri bulunup, bu endekslerden faydalanılmaktadır.

İç ticaret hadleri, ekonomik kalkınmanın finansmanında önemli bir yer tutan tarım kesimi lehine mi, aleyhine mi gelişiyor?

(18) 111. Sayılı Yıllık Kalkınma Planı, Hazırlık Çalışmaları, Özel İhtisas Komisyonu raporları, "Genel Tarım Politikaları ve Sorunları", Başbakanlık D.P.İ., Mayıs-1972, s:179.

1956-76 yılları arasını kapsayan dönemde aşağıdaki (Tablo IV-3)'de de görüleceği gibi iç Ticaret Hadlerinin tarım kesimi lehine geliştiği gözlenmiştir.

T A B L O IV - 3

Yıllar	İç Ticaret Hadlerinin Çiftçinin Ödediği Fiyatlar	İç Ticaret Hadleri Zincirleme End.	İç Ticaret Hadleri Çiftçinin eline geçen fiyat	Zincirleme End.	İç Tic. Hadleri
1956	100,00	-	100,00	-	100,00
1957	119,50	119,50	133,04	133,04	111,33
1958	144,74	121,12	149,37	112,27	103,20
1959	169,20	116,90	165,76	110,97	97,97
1960	173,40	102,48	175,10	105,63	100,98
1961	179,77	103,67	181,79	103,82	101,12
1962	174,15	96,87	197,67	108,79	113,51
1963	177,86	102,13	212,53	107,46	119,49
1964	186,77	105,01	212,60	100,03	113,83
1965	187,51	100,40	222,19	104,51	118,50
1966	206,41	110,08	242,60	100,10	117,44
1967	208,22	100,88	252,00	103,96	121,03
1968	215,56	108,20	261,73	103,86	121,42
1969	226,95	105,28	280,76	107,27	123,71
1970	244,13	107,57	314,59	112,05	128,86
1971	284,92	116,71	374,97	119,19	131,61
1972	312,08	109,53	393,27	104,88	126,02
1973	403,15	129,18	529,10	134,53	131,24
1974	568,18	140,94	741,90	140,22	130,51
1975	664,94	117,03	845,90	114,00	127,21
1976	816,25	122,76	962,07	113,73	117,86

Kaynak: Türkiye'de İç Ticaret Hadleri, D.P.T., Yayın No:1632,
S.P.D:306

Endeksin hesaplanmasında anılan dönemdeki toplam bitkisel ve hayvancılık üretim değerinin yaklaşık %83'ünü içeren otuzbeş ürünün üretici fiyatı ve 1973 yılı üretim miktarları alınmıştır. İç Ticaret Hadleri çiftçinin ödediği fiyat endeksinin, çiftçinin eline geçen fiyatlar endeksine bölünmesi ile elde edilmiştir. Zincirleme endeks ise endekslerdeki yıllık değişimleri göstermektedir.

1956-76 dönemi sonunda çiftçinin ödediği fiyatlar endeksi 100'den, 816,25'e yükselmiş; çiftçinin eline geçen fiyatları gösteren tarım ürünleri fiyat endeksi 962,07'ye çıkmıştır. Sonuçta gözlenen, çiftçinin eline geçen fiyatlardaki yıllık artış hızının, çiftçinin ödediği fiyatların yıllık artış hızından fazla olduğudur.

Her iki endekste de 1969 yılına kadar iç ticaret hadleri belirli bir düzeyi korumuş, ancak özellikle 1973 ve 1974 yıllarında tarım kesimi lehine önemli bir artış göstermiştir. Bunda 1974 yılında uygulanan yüksek taban fiyatlarının önemli etkisi vardır.

İncelenen dönem içinde iç ticaret hadleri yalnızca bir kez 1959 yılında, 1100'ün altına düşmüş; yani tarım aleyhine dönmüştür. Bunda 1958 yılında yapılan yüksek oranlı devalüasyonun etkisi olmuştur. 1959'dan itibaren 1974'e kadar sürekli bir artış gözlenmesine karşın, 1974 yılından itibaren endekste bir düşme görülmektedir.

İç ticaret hadlerinin tarım kesimi lehine gelişmesinde müdahale konusu ürünlerin ve dolayısıyla taban fiyatları politikasının büyük önemi vardır. Fiyatlarına müdahale edilen bazı ürünler için düzenlenecek bir fiyat endeksi ile imalat sanayiinin fiyat endeksi karşılaştırıldığında bu durum daha açıkça ortaya çıkacaktır.

T A B L O İ V - 4

Yıllar	müdahale konusu ürünler fiyat end. (*)	İmalat sanayiî fiyat endeksi
1968	100	100
1969	102	102
1970	116	111
1971	129	135
1972	131	151
1973	212	175
1974	330	232

Kaynak: İsmail Bulmuş, Tarımda Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi, Ankara-1978, s:197

(*) Alınan ürünler, fındık, çay, tütün, üzüm, incir, buğday, fıstık ve pamuk'tur.

Tablo incelendiğinde fiyatlarına müdahale edilen ürünler endeksinin, imalat sanayii fiyat endeksinden daha hızlı arttığı gözlenmektedir.

Ticaret hadlerinin tarım kesimi aleyhine gelişmesi kalkınmanın finansmanı açısından gereklidir.

"tarım ürünleri fiyatlarının, sanayi ürünlerinin altında kalması bir yandan sanayiye ucuz tarımsal girdi sağlarken, öte yandan emeğin fiyatının da düşük tutulmasına olanak verecektir." (13)

Ancak iç ticaret hadleri aracılığıyla tarımdan, tarım dışı kesimlere aktarılacak fonların, kalkınma sürecine etkide bulunabilmesi, bu kaynakların sanayi yatırımlarına dönüştürüldüğü ölçüde önemlidir. Ticaret kesiminin, sanayi kesimine göre daha güçlü olduğu ülkelerde tarım aleyhine gelişen iç ticaret hadlerinin yaratacağı kaynaklardan aracı ve tüccar kesimi daha fazla yararlanabilir.

IV.2.4. Enflasyon Etkisi

Destekleme politikası hakkında genellikle yaygın olan kanı, destekleme fiyatlarının varlığının enflasyoncu olduğudur. Ancak:

"Destekleme politikası çerçevesinde bir mala taban fiyatı tayin ediliyor ise ve o mal piyasada bu fiyatın üzerinde zaten alınıyor ve satılıyor ise destekleme fiyatından dolayı zarar ve enflasyon doğmayacaktır." (14)

Destekleme politikasının enflasyoncu etkiler yaratması, desteklemenin finansman biçiminden kaynaklanmaktadır.

Daha önce üretim ve toplam talep etkisinde de incelendiği gibi, uygulamada bu politika değişik ürünler için bir bü-

(13) Oktay varlıer, Türkiye'de iç Ticaret Hadleri, ^{Ankara} T.C. Başbakanlık D.P.T. Sosyal Planlama Dairesi, Yayın no: 1632-SPD:306, Şubat-1978 s:30.

(14) Gündoğar Çagal, Tarımsal Destekleme ve Fiyat Politikaları, Ankara (Sıncar Matbaacılık), 1974, s:23.

tün halinde koordine edilerek planlanmamıştır. Bu durum sonuçta destekleme politikasının başlangıçta kendisinden beklenen ve doğru uygulandığında ortaya çıkarabileceği, taleple uyumlu düzeyde bir üretim artışı yaratmamış ve planlarda da belirtildiği gibi kay nak israfına yol açmıştır. Ancak fiyat dışı diğer politikalarla birlikte, planlı bir şekilde tarım kesimine uygulanacak olan taban fiyat politikası ekonomi üzerinde enflasyonist baskılara yol açmayacaktır.

Destekleme politikasının finansmanı büyük ölçüde Merkez Bankası kredileri ile karşılanmaktadır.⁽²⁾ Merkez Bankasının destekleme amacıyla tarım kesimine vermiş olduğu krediler 1977 yılına kadar yıldan yıla artan oranlarda devam etmiş; ancak bu yıldan itibaren azalma eğilimi içine girmiştir.

T A B L O IV - 5

Yıllar	(1) M.B. müdahale kre.top.	(2) M.B. toplam kredileri	1/2
1978	70062	241886	%28
1979	103577	382138	%27
1980	147214	655,2	%22
1981	233805	925,5	%25
1982	203335	910513	%22

Kaynak: T.C. Merkez Bankası Yıllık Rapor-1982

"MB'nin Tekel, TMO, Çay kurumu, et ve balık ve süt endüstrisi kurumu ile TC Ziraat Bankası aracılığı ile Tarım satış kooperatiflerine açtığı kredilerden oluşan destekleme kredileri 1980 yılında 43,6 milyar lira (yüzde 42,1) artmıştır.

(2) "Destekleme Alımlarının Finansmanı", Milliyet Gazetesi, 23-Ağustos-1979, S:4

1980 yılında destekleme alım fiyatlarında yüksek oranda artışlar yapılmasına karşın, destekleme kredilerinin artış hızı 1979 yılında gerçekleşen yüzde 47,8 lik artış oranının gerisinde kalmıştır."(22)

Böyle olmakla birlikte Merkez Bankası müdahale kredileri ile para arzı için yapılan analizde sıkı bir ilişki gözlenmiştir.

Yıllar	ParaArzı (Y)	Müdahale Kredileri(X)	$x_i = X - \bar{X}$	$y_i = Y - \bar{Y}$
1978	180327	70062	- 81536,6	- 379222
1979	300807	103577	- 48021,6	- 258742
1980	506572	147214	- 4384,6	- 52977
1981	743572	233805	82206,4	184023
1982	1066467	203335	51736,4	506918
	$\Sigma Y = 2797745$	$\Sigma X = 757993$		

x_i^2	y_i^2	$x_i \cdot y_i$
6642,25	143792,64	30904,8
2304	66925,69	12417,6
18,49	2798,41	227,47
6756,84	33856	15124,8
2672,89	256947,61	26206,73

$$\Sigma x_i^2 = 18394,47 \quad \Sigma y_i^2 = 504320,35 \quad \Sigma x_i \cdot y_i = 84881,4$$

$$\bar{X} = \frac{\Sigma X}{n} = \frac{757993}{5} = 151598,6$$

$$\bar{Y} = \frac{\Sigma Y}{n} = \frac{2797745}{5} = 559549$$

$$\sigma_{x_i} = \sqrt{\frac{\Sigma x_i^2}{n}} = \sqrt{\frac{18394,47}{5}} = 60,65$$

(22) T.C. Merkez Bankası, ^{Ankara} 1980 yılı raporu, s:73.

$$\sigma_{y_i} = \sqrt{\frac{\sum y_i^2}{n}} = \sqrt{\frac{504320,35}{5}} = 317,59$$

$$r = \frac{\sum x_i \cdot y_i}{n \cdot \sigma_{x_i} \cdot \sigma_{y_i}} = \frac{84881,4}{5 \cdot 60,65 \cdot 317,59} = 0,88$$

Merkez Bankasının, devletin destekleme alımları yapmakla görevli kıldığı kurumlara vermiş olduğu borçlar bir daha geri ödenmemiş; yani belli amaçlarla, geçici bir süre için arttırılan emisyon miktarı tekrar eski düzeyine inmemiştir. Emisyon artışı kısa bir sürede etkisini fiyatlar genel düzeyi göstermektedir. Yapısal nedenlerle üretimin fiyatlar karşısında arz esnekliğinin düşük olması ve tedavüldeki banknot miktarının (yaratılan banka parasının çok küçük miktarda olması dolayısıyla) para arzı içinde önemli bir yer tutması, emisyon artışının fiyatlar genel düzeyi üzerinde büyük ölçüde etkili olmasına yol açar. Para arzının, toptan eşya fiyatları artışlarıyla olan ilişkisi aşağıdaki şekilde hesaplanabilir.

Yıllar	Para Arzı (X)	TEFE (Y)	$x_i = X - \bar{X}$	$y_i = Y - \bar{Y}$
1976	87910	396,6	-342436,28	-1500,3
1977	126769	492,1	-303577,28	-1404,8
1978	180327	750,8	-250019,28	-1146,1
1979	300807	1230,7	-129539,28	-666,2
1980	506572	2550,6	76225,72	653,7
1981	743572	3488,4	313225,72	1591,5
1982	1066467	4369,2	636120,8	2472,3
	$\sum X = 3012424$	$\sum Y = 13278,4$		

x_i^2	y_i^2	$x_i \cdot y_i$
11723776	225	51360
9211225	196	42490
6250000	121	27500
1677025	36	7770
580644	36	4572
9809424	225	46980
40462321	576	152664

$$\sum x_i^2 = 79714415 \quad \sum y_i^2 = 1415 \quad \sum x_i \cdot y_i = 333336$$

$$\bar{X} = \frac{\sum X}{n} = \frac{3012424}{7} = 430346,28$$

$$\bar{Y} = \frac{\sum Y}{n} = \frac{13278,4}{7} = 1896,9$$

$$\sigma_{x_i} = \sqrt{\frac{7971441}{7}} = 3374,5$$

$$\sigma_{y_i} = \sqrt{\frac{1415}{7}} = 14,2$$

$$r = \frac{154336}{7 \cdot 3374,5 \cdot 14,2} = 0,99$$

Para arzı olarak değerler bilfiil tedavüldeki banknot ve ufaklık para ile kaydi para toplamından oluşmaktadır. kaydi para ise bankalardaki vadesiz ticari mevduat ve T.C. Mb'daki vadesiz toplam serbest mevduat toplamınca belirlenmektedir. (23)

(23) İsmail Bulmuş, Tarımda Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi, Ankara A.İ.T.A., Yay. 1978, s:153.

Analizden çıkan sonuca bakıldığında para arzı ile toptan eşya fiyatları arasında çok sıkı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Sonuçta Türkiye'de fiyatlar genel seviyesi ile destekleme alımları finansmanında kullanılan Merkez Bankası kredileri arasında kesin olmamak kaydıyla bir ilişki olabileceği söylenebilir.

Merkez Bankası'nın tedavüldeki para miktarını arttırmadan, müdahale kredilerini arttırdığını varsayarsak; bu durumda Merkez Bankası aktiflerinin bir kısmının azalması sonucu ortaya çıkar. Bankanın kredilerinden yararlanan diğer kesimler durumdan olumsuz etkileneceği için , ekonomik faaliyetlerin hacmini daraltıcı etkiler ortaya çıkabilir. (24)

Merkez Bankası, destekleme alımları politikasının finansmanı için kullandırdığı kredileri, tedavüldeki para miktarını arttırarak karşıladığı zaman, bu eyleme üretimdeki reel artışlar, ihracat artışı gibi fiyat istikrarını koruyucu gelişmeler eşlik etmeli, müdahale kuruluşlarının rasyonel çalışmaları sağlanmalı, gereksiz stok birikiminin oluşmasına izin verilmemelidir . Yine tarım kesiminin etkin bir vergilendirme sisteminden yoksun oluşu da enflasyonist etkileri daha da belirginleştirir. Vergilerin harcamalara etkisi marjinal tüketim meyline bağlıdır ve vergilerde meydana gelen bir artış, marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak geliri azaltır. Ayrıca belirlenen taban fiyatlarının yüksek olması tarımsal ürünleri girdi olarak kullanan sektörlerde maliyet enflasyonuna neden olabilmektedir.

Destekleme politikası çerçevesinde taban fiyatlarının belirlenmesini sadece ekonomik açıdan değerlendirmek, soruna tek taraflı bir yaklaşım olur. Oysa konunun ekonomik yanı kadar, sosyal yanı da çok önemlidir. Destekleme fiyat politikası yanında tarım kesimine uygulanan diğer politikalar, bir ölçüde tarım kesimi çalışanlarının diğer kesimlere akmasına engel olabilir. Köyden kente göç sorunu, kendisiyle birlikte bir çok sosyo-ekonomik sorunlar doğurmaktadır.

(24) Mehmet Ekmel, "Taban Fiyat Uygulamasının Ekonomik Etkileri", *Makaleler Birliği Dergisi*, Sayı: 56, 1978, s. 44

Bu anlamda, taban fiyatları ve destekleme alımları politikasının varlığı gereklidir ve bu varlık enflasyonier olmasına yol açmaz. Enflasyonier olan finansman biçimi ve uygulamada ortaya çıkan eksikliklerdir.

IV.2.5. Gelir Dağılımı Etkisi

Bu bölümde destekleme alımları politikasının gelir dağılımı üzerine etkileri genel ekonomi açısından değil, sadece tarım kesimi açısından ele alınmıştır.

Demokratik ve çoğulcu ülkelerde tarım kesimi hükümetler açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, bu kesimi destekleme politikaları ekonomik olmaktan çok siyasi endişelerle yapılabilir - mektedir. Plan ve programlarda, "...çiftçi gelirlerinin belirli bir düzeyin altına düşmesini engellemek, özellikle küçük ve orta işletmeleri desteklemek..."(15) olarak belirtilen destekleme politikasının amacı, uygulamada gelir dağılımını iyileştirmek yerine daha da bozmuştur.

T A B L O IV-6

Türkiye'de Mülk Toprakların Hanelere Göre Dağılımı		
Toprak dilimleri(dekar)	Hane yüzdesi(%)	Toprak
1-5	13.0	0.8
6-10	12.4	1.9
11-20	19.2	5.7 (10)
21-50	28.3	18.2(17.9)
51-100	16.7	23.0
101-200	7.0	19.8(19.5)
201-500	2.6	16.5(16.2)
501-1000	0.6	8.8
1001 -	0.2	5.3(6.6)
TOPLAM	2965446 (2965652)	16842810 (17109113)

(1) Bulguların 1970 tarım sayımı sonuçlarına göre düzeltilmesiyle elde edilmiştir.

kaynak: Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü. TC: Başbakanlık DPT.

Ülkemizde yirmi dönümden küçük topraklara sahip 1322 - 623 hane (26) vardır. Bu grup, toprak sahiplerinin %44,6'sını oluşturmaktadır ve toplam mülk toprakların %8,4'ünü ellerinde bulundurmaktadır. Toplam mülk toprakların %14,1(15,4)'i ise 500 dönümden büyük işletmelere sahip 23473(24680) hanenin elindedir. 1000 dönümden büyük toprakların sahibi 4414(5277) hane vardır ve bunların ortalama toprak büyüklüğü 2011(2142) dönümdür. Tüm bu verilerden anlaşılacağı gibi, ülkemizde 100 dönümden küçük topraklara sahip haneler, toplam toprak sahibi hanelerin onda dokuzunu oluştururken; toplam toprakların ancak yarısına, yani %49,6 (48,9)'una sahiptir. Toplam toprak sahibi hanelerin onda birini oluşturan orta ve büyük toprak sahipleri ise toplam mülk toprakların diğer yarısına sahiptirler. Bu bilgiler sonuçta, Türkiye tarımında küçük ve orta işletmelerin yaygın olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Ülkemizde tarımsal işletmelerin büyüklükleri açısından dengesizlik taşıması dolayısıyla, destekleme fiyat politikasının tarım kesimindeki üreticilerin gelirlerini iyileştirmesi mümkün olmamaktadır. Hatta destekleme fiyatlarının yüksek bir düzeyde belirlenmesi; küçük aile işletmelerinin yaygın oluşu ve bu işletmelerin üretimleri, kendi tüketimlerini karşılamadığından, ürünün bir kısmını piyasadan temin etmesi nedeniyle bu işletmelerin refah kaybına uğramalarına yol açmaktadır. Örneğin: hububatta durum böyledir. Hububat üretiminde bulunan ve büyüklüğü 25 dekara kadar olan işletmeler bu alandaki işletmelerin %58,86'sını oluşturmakta ve ürünün tamamını kendi tüketimleri için üretmektedirler. Yani bu alandaki üreticilerin yarısından fazlası üretimlerini pazara çıkaramadıkları için, yüksek destekleme fiyatlarından yararlanamamaktadırlar. Böyle bir durumu destekleme fiyatlarının yüksek belirlenmesi büyük tarımsal işletmelerin yararına olmaktadır.

Toplam mülk toprakların işletmeler arası dağılımındaki eşitsizlikler, 1963-73 dönemi içinde devam etmiştir. (Tablo IV-7)

(26) Araştırmada Hane, işletme anlamında kullanılmıştır.

T A B L O I V - 7

Türkiye'de Mülk Toprakların Büyüklük İtibarıyla Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler

Toprak dilimleri	1963		1968		1973	
	hane	Toprak(%)	hane	Toprak(%)	hane	Toprak(%)
1-20	40.7	11.3	43.8	9.8	44.6	8.4
21-50	28.1	17.7	34.1	24.7	28.3	18.2(17.9)
51-100	18.1	22.9	13.8	20.4	16.7	23.0(22.6)
101-200	9.4	22.2	5.9	16.8	7.0	19.8(19.5)
201-500	3.2	15.9	1.6	9.4	2.6	16.5(16.2)
501-ve daha fazla	0.5	10.7	0.8	19.3	0.8	14.3(15.4)
TOPLAM	2965203	15961806 Ha.	2257710	11576-876 Ha	29654-46 (29669-52)	16842810 Ha. (17109113)
ORTALAMA TOPRAK (dekar)	53.8		51.3		56.8 (57.7)	

Kaynak: Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve Toprak Bölüşümü, TC. Başbakanlık D.P.T.

Tablo incelenirken ilk goze çarpan nokta yirmi dönümden küçük topraklara sahip olan hanelerin oranı, on yıllık dönem içinde yükselirken, bunların sahip oldukları toprakların oranı hızlı bir düşüş göstermiştir. Yine yüz dönüme kadar toprağı olan haneler aynı gelişmeyi göstermiştir. 1963 yılında yüz dönümden küçük toprağına sahip hanelerin oranı %86,9 iken, 1973 yılında bu oran %89,6'ya ve bunların sahip oldukları toprakların oranı aynı yıllarda, %51,2'den %49,6(48,9)'a düşmüştür. Görüldüğü gibi küçük toprak sahiplerinin sayıları bir yandan artarken, sahip oldukları toprakların oranı düşmektedir. Diğer taraftan büyük toprak sahiplerinin, sahip oldukları toprakların oranı hızlı bir artış göstermektedir. Beşyüz donümden büyük topraklara sahip ha-

nelerin oranı, 1963 yılında binde beş iken, 1973'de binde sekize yükselmiş, ancak aynı zamanda sahip oldukları topraklar da, %10,7 den, %14,0(15.4)'e çıkmıştır. Yani küçük mülk topraklarda giderek bir parçalanma eğilimi gözlenirken; büyük mülk toprak sahiplerinin, küçük mülk toprakların bir bölümünü deellerine geçirmeleri dolayısıyla, giderek bir toplanma eğilimi içinde oldukları ileri sürülmektedir.

Taban fiyatları yıllar itibarıyla ele alındığında, yıldan yıla artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ancak taban fiyatlarındaki gerçek artışları bulabilmek için, bunu fiyat artışlarının etkisinden arındırmak gereklidir. 1963-78 yıllarını kapsayan dönemde, bazı ürünler için bu işlem aşağıda yapılmıştır. 1963=100 olarak alınmıştır. (17)

Pamuk: Pamuğun taban fiyatı 1963 yılında 200 kuruş iken, 1978 yılında 1575 kuruşa yükselmiştir. Aradaki artış oranı %588 olmasına rağmen, pamuğun 1978'deki gerçek fiyatı, aynı dönemde fiyatlardaki artış oranı %860 olduğundan, $(1375/860 \times 100)$ 159 kuruş olmaktadır.

Buğday: 1963 yılında kilogram başına buğday taban fiyatı 73 kuruş iken, %345 bir artışla 1978 yılında 325 kuruşa yükselmiştir. Fiyat artışlarından arındırıldığında 1978 yılındaki gerçek fiyatı 37,8 kuruş olmaktadır. Böylece 1978 yılı buğday taban fiyatının, 1963 yılı düzeyinin altında kaldığı ortaya çıkmaktadır.

Çay: Çay taban fiyatı 1963 yılında 300 kuruş iken, %300'lük bir artışla, 1978 yılında 1200 kuruşa yükselmiştir. Fiyat artışlarından arındırıldığında, 1978. yılı gerçek fiyatının 139 kuruş olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki incelemeden çıkan sonuç şudur: Taban fiyatlarında anılan dönemde görülen artışlar gerçek durumu yansıtmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında sektörler arası dengesizliği veya tarım kesiminin kendi içindeki dengesizlikleri sadece tarım kesiminde oluşan fiyatlara müdahale yoluyla çözümlenemeyeceği öne sürülebilir. Bir kısım iktisatçılara göre, bunu sağlamak için, tarımsal yapıda gerekli reformların yapılması öngörülmektedir.

(17) Bu bölümdeki veriler, İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, Ocak-Mart 1979, s:49'dan alınmıştır.

IV.2.6. İhracat - İthalat Etkisi

A) İhracat Etkisi

Tarım ürünleri ihracatı, toplam ihracat içinde %60'dan fazla bir yer tutarak önemini sürdürmektedir. İhraç konusu ürünler, başta pamuk olmak üzere sırası ile , tütün, fındık, meyve ve sebze, kuru üzüm, incir gibi ürünlerdir.

T A B L O IV - 8

Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon \$)

Yıllar	Toplam İhracat	İhracat Endeksi	Tarım Ürünleri İhracatı	Tarım Ur. İhr. Endeksi	Tar. Ur. İh. Toplam İh.
1973	1.317.1	223.8	831.9	188.0	63.12
1974	1.532.2	260.3	851.9	192.5	55.60
1975	1.401.1	238.1	792.6	179.1	56.57
1976	1.960.2	333.1	1.254.4	283.5	63.99
1977	1.753.0	297.8	1.041.4	235.3	59.41
1978	2.288.2	388.8	1.542.7	348.6	67.42
1979	2.261.2	384.2	1.343.6	303.6	59.42
1980	2.910.1	494.5	1.671.7	377.8	57.40
1981*	3.500	594.7	2.125.0	480.2	60.7

(*) Tahmin

Kaynak: TUSIAD Tarım raporu, Yayın no: T/81.3.68 ,s:8

Döviz kazandırıcı özelliği dolayısıyla, uygulanan destekleme politikaları , tarım kesiminde büyük önem kazanmaktadır. Durum kalkınma planlarında da özellikle belirtilmiştir.

Tarım kesimi aynı zamanda iç endüstriye girdi sağladığı için, bu kesimde uygulanacak fiyat politikası genel ihracat üze-

rinde de etkili olacaktır. ⁽²⁸⁾ Ancak buradan, dış piyasalarda rekabet gücü sağlamak için, taban fiyatlarının düşük tutulması gerektiği gibi bir sonuç çıkarılmamalıdır. Daha önceki bölümlerde sık sık vurgulandığı gibi, tarım kesiminde uygulanacak diğer politikalarla birlikte, ilgili kurumların rasyonel çalışması, üretimin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, gelir dağılımını düzenleyici önlemlerin alınması ve bu politikaların finansman biçiminin genel ekonomi üzerinde yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesi bir bütün olarak düşünülmelidir. Geçmişte uygulamada bir takım aksaklıklar ortaya çıkmıştır:

"Aşırı ve sürekli stok birikimlerinin gelir artışı ve parasal genişleme yaratmasına karşılık, talebi bulunan mal ya da hizmet yaratmamış olması, genel fiyat düzeyinde yükselişlere dolaylı katkıda bulunmuştur. Bu durum, söz konusu tarım ürünlerinin dış satıma konu olan sanayi ürünlerinin girdisi olduğu durumlarda dış rekabeti de olumsuz etkilemiştir." (29)

Ancak ihracat olanakları yaratmada sadece iç piyasada uygulanan politikalar etkili değildir. A.E.T.'nin koyduğu bir takım sınırlamalar bu olanakları daraltabilmektedir.

B) İthalat Etkisi

Tablo (IV-9) incelendiğinde görüleceği gibi, tarım ürünleri ithalatında, son yıllarda en büyük payı huzubat olmaktadır. Yurt içi üretimin, tüketimi karşılayamaması yanında, nüfus giderek artması ithalatı zorunlu kılmaktadır. Söz konusu ürünlerin ithal edilmesinde, taban fiyatlarının üreticiyi tatmin edecek düzeyde olmamasında etkisi vardır. Örneğin; buğdayda 1980 yılı taban fiyatı 1050 krş/kg iken, 1981 yılında %92 artışla 2016 krş/kg'na yükselmiştir. Ancak 1981 yılından sonra yıllara

(29) IV.5 yıllık kalkınma planı, (1979-83), ^{Ankara} T.C. Başbakanlık D.P.T. s:122.

(28) Haluk Cillo, "Tarımsal Ürün İhracatını Artırma İmkânları" İstanbul Ticaret Odası yayını, İstanbul, 1981, s:11. Ayrıca T.C. Uz. San. Od. Borsaları BMT'nin Motuarı, 1969, s:226.

göre artma oranı giderek azalan bir artış göstermeğe başlamıştır. Durum arpa ve çavdarda da aynıdır. Bu ürünlerde taban fiyatlarının istenilen düzeyde olmaması, üreticileri daha çok gelir getiren ürünleri ekmeye yöneltmiş, bu ise kaynak dağılımını bozduğu gibi, dış ticareti de olumsuz etkilemiştir.

T A B L O IV - 9

İthalatın Dağılımı (Milyon ABD doları)

Tarım	1978	1979	1980	1981	1982
	51	36	51	125	176
<u>Bitkisel ürünler</u>					
<u>Hububat ve baklagil</u>	22	11	10	75	122
Yağlı tohum	(13)	(8)	(4)	(58)	(105)
Diğerleri	(9)	(3)	(5)	(13)	(16)
<u>Hayvancılık ürünleri</u>					
Yün, kıl, ham	(18)	(20)	(24)	(41)	(41)
deri, post	(4)	(1)	(5)	(5)	(6)
Diğerleri	(4)	(3)	(7)	(2)	(6)
<u>Su Ürünleri</u>	-	-	-	-	-
<u>Orman ürünleri</u>	3	1	5	2	1

Kaynak: İstatistik Yıllığı, D.I.E. yayını, ^{Ankara} 1983, s:128

V. B O L U M

SONUÇ VE ÖNERİLER

Lisansüstü tezi olarak hazırlanmaya çalışılan bu araştırmada, Taban Fiyatları ve Destekleme Alımları Politikası'na genel olarak teorik ve uygulama açısından yaklaşılmıştır. Teorik açıklamalar olarak ilk üç bölümde, Taban fiyatları politikası uygulamasının gerekliliği, bu politikanın amaçları, tarihçesi, finansman biçimi, uygulayan kurumlar ve hukuki yapıları ve Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkiler ele alınmış; Uygulama bölümü olarak adlandırabileceğimiz iv. bölüm'de ise Taban fiyatları ve Destekleme Alımları Politikası'nın ekonomik açıdan değerlendirilmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bütününden aşağıda vurgulanan sonuçlar çıkarılabilir.

i) - Tarım ürünleri üretiminin büyük ölçüde doğa şartlarına bağlı olduğu, müdahalenin gerekliliği konusunda gözönüne alınmalıdır.

ii) - Üretimde istenilen artışların sağlanması için, taban fiyatları hasattan önce değil, ekimden önce duyurulmalıdır.

iii) - Ülkemizde destekleme alımları yapan kuruluşlar, merkezi bir organizasyondan yoksun olarak, dağınık bir şekilde çalışma yapmaktadırlar. Bu kuruluşlar arasında koordinasyon sağlanması, üretim, stoklama ve pazarlama üzerinde olumlu etkiler yaratarak, enflasyonu nisbi olarak azaltacaktır.

iv) - Uygulamada politik çıkarların ağır basması dolayısıyla, kaynaklar etkin olmayan bir biçimde dağılmıştır

v) - Taban fiyatları belirlenirken, nisbi fiyat ilişkileri gözönüne alınmalı; bir üretim planlaması yapılarak, gereksiz stoklar önlenmelidir.

VI) - Fiyat müdahaleleri yanında eğitim, örgütlenme, yeterli girdi ve kredi sağlama, teknolojik gelişme gibi fiyat dışı olanakların sağlanmasına büyük önem verilmelidir.

VII) - Destekleme alımlarının finansmanında, Merkez Bankasının yükü azaltılarak, ilgili kuruluşların öz kaynak katkısının arttırılması sağlanmalıdır.

VIII) - Tarım kesiminde gelir dağılımının giderek kötüleşmesi vergilendirme yoluyla bir ölçüde onlenebilir. Küçük üreticilerden belli bir miktar ürüne kadar vergi alınmayabilir, veya belli miktardaki gelirin üzerindeki gelirden artan oranlı vergi alınabilir.

IX) - Gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermenin bir yolu da toprak reformudur. Böylece küçük topraklar birleştirilebilir.

X) - Toplam ihracat içinde önemli bir yere sahip olan tarım ürünleri fiyatları belirlenirken dünya fiyatları gözönüne alınmalı; bunu sağlamak için de dünya piyasası hakkında araştırmalar yapılmalıdır.

XI) - Tarım kesimine uygulanan destekleme politikalarının ekonomik olduğu kadar; sosyal nedenlerle de yapılması gerektiği unutulmamalıdır.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

// Tarımsal Ürünlerde Taban Fiyatları //

- Akın, Besim; Ekonomide Para Kredi Dergisi, 6-Haziran-1981
- Aksöz, İbrahim; Tarımsal Fiyat Politikasının Genel Esasları ve Memleketimizdeki Tatbikat, Atatürk Üniversitesi, 50.yıl
- Aktan, Reşat; Türkiye'de Ziraat Mahsulleri Fiyatları, Ankara 1955.
- Alpar, Cem; Az gelişmiş Ülkelerin Dış Ticaret Sorunları ve Sana - yileşme, Ankara 1982.
- Alpar, Cengiz; Ana Zırai Mallarımızın İstatiksel ve Fiyat İliş - kileri Üzerine Ekonomik Çalışma, (1956-65)
- Aşkın, Aydemir; "Türkiye'de Taban Fiyatları ve Destekleme Alım - ları Sisteminin Reorganizasyonu İçin Teklifler", Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı, İstanbul 1967.
- Bağrıaçık, Atilla; "Türkiye'de Taban Fiyat Uygulaması", İstanbul Ticaret Odası Mecmuası, (ocak-Mart) 1979, s:36-53
- Berberoğlu, Necat; "İzmir İktisat Kongresi", E.İ.T.İ.A. Dergisi Ocak 1976, Sayı-1, s:222-232
- Bulmuş, İsmail; Tarımsal Fiyat Oluşumuna Devlet Müdahalesi, Anka - ra 1978.
- Gillov, Haluk; "Tarımsal Ürün İhracını Arttırma İmkanları", İs - tanbul Ticaret Odası Yayınları, 1967.
- Cumhuriyet Gazetesi; 7 - Ağustos - 1983

Çağal, Gündoğan; Tarımsal Destekleme ve Fiyat Politikaları, Ankara 1974.

Çetinkaya, Cihat; Tarımsal Destekleme Politikası ve Destekleme Alımları, Maliye Dergisi, (Eylül-Ekim) 1979, s:143-156.

Çivi Halil; Tarımsal Ürünlerde Taban Fiyatları ve Türkiye'de Taban Fiyat Politikası, Erzurum 1977.

Ekinci, Mehmet; "Taban Fiyat Uygulamalarının Ekonomik Etkileri", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 1978, Sayı-51, s:34-57.

Ergün Yücel; "Tarımsal Ürün Destekleme Alımlarının Kırsal Kesimde Gelir Dağılımına Etkileri", Maliye Tetkik Kurulu Araştırmaları, cilt-2, s:53-57.

- - - - - ; Tarımsal Ürün Destekleme Alımları, Ankara 1978.

Galip, Arslan; " Taban Fiyat Uygulamasının Ekonomik Etkileri", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, 1977, Sayı-49, s:2- 14.

Heremken, Aykut; Türkiye'de Tarım Sektörüne Yapılan Mali Yardımlar ve F.E.O.G.A. , Ankara 1969.

Kabadayı, Gülay; "Destekleme Politikaları", Maliye Dergisi 1980, Sayı 48, s:160.

Kazgan, Gülten; Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme, İstanbul 1966,

Milliyet Gazetesi; 10-Ağustos-1977, 23-Ağustos-1977.

Özer, İlhan; "Tarımsal Üretim ve Destekleme Fiyatları", Maliye Dergisi, 1976, Sayı-20.

- - - - - ; "Tarım Ürünlerinin Desteklenmesi", İstanbul sa-
nayi Odası Dergisi, Mart-1977, Sayı-133, s:9-11
- Özgülven, Ali; Tarım Ekonomisi ve Politikası, Bursa Üniversitesi
Yayınları, 3-001-005, 1977.
- Pekin, Tefvik; Taban Fiyat Politikasının Etkileri ve Günümüzde Uy-
gulamalar, İzmir 1975.
- Savaş Vural; İktisat Politikasına Giriş, İstanbul 1981.
- - - - - ; Tarım Sektörü Yönünden Türkiye-A.E.T. İlişkile-
ri, 1977.
- 8
Saygılıoğlu, Nevzat; "Tarımsal Destekleme Politikası", Maliye Der-
gisi, (Eylül-ekim) 1978, Sayı 35, s:54
- Sümer, Mehmet; "Taban Fiyat Politikasının Ekonomik Etkileri", Mül-
kiyeliler Birliği Dergisi, Sayı 50.
- T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Yıllıkları, 1975-78-
82-83.
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Destekleme Politikası Uygulaması-
nın çay, şeker, pamuk, fındık, Üreticileri Üzerindeki Et-
kileri, Yayın no: 1476
- T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, Köy ve Köylü Sorunu, 1967, s:27
- - - - - ; Kalkınma Planı, I.5 Yıl, Ankara (1963-67)
- - - - - ; Kalkınma Planı, II.5 Yıl, Ankara (1968-72)
- - - - - ; Kalkınma Planı, III.5 Yıl, Hazırlık Çalışmaları,
Özel İhtisas Komisyonu Raporları, Ankara 1972.

- - - - - ; Kalkınma Planı , III. 5 Yıl, Komite Ön raporu,
"Tarımsal Destekleme Politikasının Esasları", Özel Seri No:
D.P.T. 55, İ.P.D. 15.

- - - - - ; Kalkınma Planı, III.5 Yıl, (1973-77), Ankara.

- - - - - ; Kalkınma Planı, IV.5 Yıl, (1979-83), Ankara.

- - - - - ; Gelir Dağılımı Araştırması, "Tarım Sektöründe
İşletme Büyüklüklerinde Verimlilik", Ocak 1966, s:3.

T.C. Merkez Bankası Aylık Bültenleri.

T.C. Merkez Bankası Yıllık Raporları, 1975-76-77-78-79-81-82-83.

Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi; 28-mart-1973, Özel Sayı.

T.U.S.İ.A.D. Tarım Raporu; 30-mart-1981.

Türkiye Ziraat Ekonomi Derneği Yayınları; "tarımsal Ürünlerde Des-
tekleme Fiyat Politikası", Ankara 1975.

Türk Müh.-Mimar Odaları Birliği Ziraat Mühendisleri Odası; "Tarım
Ürünlerinin Maliyet Esasları, Hububat Fiyatları.

Verlier, Oktay; Türkiye'de İç Ticaret Hadleri, D.P.T. Sosyal Planla-
ma Dairesi, Yayın no:DPT-1632, SPD-306, Şubat 1978.

- - - - - ; Türkiye Tarımında Yapısal Değişme, Teknoloji ve
Toprak Bölüşümü, DPT yayınları-1977.

Yıllık Ekonomik Raporlar; 1979-80-81-82-83.